

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

HİCRÎ İLK ASIRDAN BİR HOCA-ÖĞRENCİ PORTRESİ: HZ. ‘ÂİŞE- MESRÛK B. EL-ECDA’*

PORTRAIT OF A TEACHER-STUDENT FROM THE HIJRI FIRST CENTURY: HAZRAT
AISHA-MASRÛQ IBN AL-AJDA’

Yunus Emre GÖRDÜK

Doç. Dr., Balıkesir Üni. İlahiyat Fak.,
Balıkesir Üni. İlahiyat Fak. Dinkçiler Mah. Soma Cad. NEF Kampüsü B Blok
Altteylül/Balıkesir

yunusemre.gorduk@gmail.com, [orcid.org/ 0000-0001-7603-7705](https://orcid.org/0000-0001-7603-7705)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13 Nisan 2020 / 13 April 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 02 Temmuz 2020 / 02 July 2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Temmuz 2020 / 25 July 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Güz / July – Autumn 2020

Cilt / Volume: 6, Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: 508-537.

Cite as / Atıf: Gördük, Yunus Emre. “Hicrî İlk Asırdan Bir Hoca-Öğrenci Portresi: Hz. ‘Âişe-Mesrûk b. el-Ecda’ [Portrait of o Teacher-Student From the Hijri First Century: Hazrat Aisha-Masrûq Ibn al-Ajda’]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 6/2 (Temmuz/July 2020), 508-537.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

* Bu makale 25/10/2019 tarihinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde düzenlenen "Asır Asır İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu-Hicrî Birinci Asır"da sözlü sunulan “*Hicrî İlk Asırdan Bir Hoca-Öğrenci Portresi: Hz. Âişe-Mesrûk b. el-Ecda*” başlıklı tebliğin gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

Öz

Bu makalede Hz. 'Âişe ile Mesrûk b. el-Ecda' arasındaki çok özel Hoca-Öğrenci ilişkisi incelenmiştir. Mesrûk'un rivâyetlerindeki satır arası bilgilerin bir arada göz önüne alınmasıyla ortaya çıkan bu ilişki sahâbenin tabiûna yaptığı üstadlığın en güzel örneklerinden biridir. Mesrûk'un mânevî dünyasında Hz. 'Âişe'nin çok önemli bir yeri vardır. Hz. 'Âişe'nin de ona hem muhabbetinin hem de hürmetinin olduğu anlaşılmaktadır. Mesrûk'un daha çok Kûfe ve çevresinde yaşadığı düşünüldüğünde; Medîne'de bulunan Hz. 'Âişe'den farklı zamanlarda, farklı konularda ve çok sayıda rivâyet yapması dikkate şayandır. İlmî meseleleri öğrenmek için Basra'ya ve Şam'a yolculuklar yaptığı belirtilen Mesrûk'un Medîne'ye de bu niyetle seferler yapmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Görüşmeler esnasında Hz. 'Âişe'nin Mesrûk'la ve diğer misafirlerle perde arkasından muhatap olduğu anlaşılmaktadır. Hz. 'Âişe'nin Medîne'deki evi; hac seyahatleri sırrasında ise onun bulunduğu çadır herkese açık bir mektep ve ilim merkezi vazifesi görmüştür. Kendisine her türlü mahrem âlevî meselenin de sorulduğu Hz. 'Âişe, müminlerin annesi sıfatıyla bunlara cevap vermiştir. Mesrûk'un bir ilim talibi ve sahâbî öğrencisi olarak Hz. 'Âişe'den son derece önemli bilgiler alıp kendinden sonraki nesillere aktardığı görülmektedir. Bunların arasında sadece ondan intikal eden hadislerin ve özel hatıraların bulunması ayrıca önemlidir. Rivâyetlerine bakıldığında Mesrûk'un, Hz. 'Âişe'nin yanında çeşitli gözlemler yapacak kadar çok zaman geçirdiği anlaşılmaktadır. Bugüne ulaşan bütün İslâmî ilimler müktesebatının temelleri, şüphesiz ki ashâb ve onların öğrencileri olan tâbiûlerin ilmî faaliyetleriyle atılmıştır. Hicrî ilk asırdaki eğitim-öğretim faaliyetinin informel okullarının en müstesnalarından biri Hz. 'Âişe'ninkidir. Onun en yakın, en sevdiği ve en güzide öğrencilerinden birinin Mesrûk b. el-Ecda' olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâmî İlimler, Tefsir, Hadis, Hz. 'Âişe, Mesrûk, Hicrî, İlk asır, Öğretim.

Abstract

In this article, the very special teacher-student relationship between Hazrat Aisha and Masrûq Ibn al-Ajda' is examined. This relationship, which becomes clear when attention is paid to the detailed informations in Masrûq's narrations (riwayat); It is one of the best examples of teaching that the companions (sahaba) did to the tabi'ûn generation. In the spiritual world of Masrûq, Hazrat Aisha has a very important place and It is understood that she has both love and respect for him. Considering that Masrûq lives mostly in and around Kufa; It is remarkable that he made many narrations at different times, on different subjects, from Hazrat Aisha. It is highly probable that Masrûq, who is stated to have traveled repeatedly to places such as Basra and Damascus to learn some religious issues, has traveled many times to Madinah for this reason. During the conversations, Hazrat Aisha spoke to Masrûq and other guests from the back of a curtain. The house of Hazrat Aisha in Madinah has served as a school and learning center open to everyone. As for the pilgrimage (Hajj) trips, her tent is on same mission. Hazrat Aisha was asked about all kinds of private family issues and husband and wife relationships, and she answered them as the mother of the believers (Ummu'l-muminin). It is seen that Masrûq, as a wisdom lover and student of companion, received very important information from Hazrat Aisha and transferred it to the next generations. Among these narrations, it is also important to have hadiths and special memories that are only conveyed by him. When the narrations are examined, it is understood that Masrûq spent enough time to make various observations alongside Hazrat Aisha. The foundations of all the basic Islamic sciences that have reached today to us are undoubtedly laid by the scientific activities of the Companions (sahabas) and their students (tabi'ûn). One of the most magnificent of the informal schools of the teaching activity in the first century is the school of Hazrat Aisha. It is understood that one of her closest, favorite and most distinguished students was Masrûq.

Keywords: Islamic Sciences, Tafsir, Hadith, Hazrat Aisha, Masrûq, Hijri, First century, Teaching.

Extended Abstract

In this article, a very special teacher-student relationship between Hazrat Aisha and Masruq Ibn al-Ajda' is examined. After the death of the Prophet (Hazrat Muhammad [pbuh]), especially the companions (sahaba, sahabis), who were scholars, became spiritual guides to the Ummah. Undoubtedly, among the companions that tabi'un learned wisdom and benefited from, a special position of the wives of the Prophet; among them, Aisha has a very special place. Because information about the private life and family life of the Prophet was passed on to later generations via his wives. In the portrait of the teacher-student we mentioned, the fact that a lady from the companions was in the teaching position with the qualification of the wife of the Prophet, and the mother of the believers, increases the importance of the subject. Masruq has a special place among the tabi'un who are students to Aisha. On the other hand, when we look at all of the related narrations, we see that: Masruq's primary teacher and ustaz is 'Abd Allah Ibn Mas'ud, but after him, he benefited from Aisha the most. Aisha also showed him a lot of love. This relationship, which becomes clear when attention is paid to the detailed informations in Masruq's narrations (rivayats); It is one of the best examples of teaching that the companions did to the tabi'un generation.

Hazrat Aisha was a lady with outstanding qualities such as intelligence, understanding, rhetoric, and strong memory. Aisha, who made the interpretation of the verses and the transfers and explanations of the hadiths, began to memorize the Qur'an from her early age. Especially knowing the reasons of the verses sent in the Madinah period, what they are proof of (delil), and how to get evidence from the verses (istidlal), Aisha also interpreted the hadiths and made judicial (fiqih) provisions. This features enabled her to be accepted as a faqih and mujtahida. She is one of the seven companions who are famous for giving a large number of fatwas. Aisha is one of the few companions who stayed in Madinah in time. Thanks to her existence, this place continued to be a teaching center. She responded not only to questions asked orally, but also to questions asked by Muslims in various regions by letter. Aisha grew up in the Prophet's house as a special student. Due to her position, she has always been one of the biggest authorities applied for religious information from muslims. "Who is the person you love the most?" when asked from the Prophet, he answered "Aisha". Then "What about men?" when asked, by referring to Abu Bakr, he answered as "Aisha's Father". This is the shortest and most basic expression of the value given to her. There are various narrations about the year of death. He died on the date of 57 or 58 after hijra (678 AD), presumably at the age of 65.

Masruq is one of the leading students of Kufa Tafsir School. He is accepted from people of Kufa and considered among the oldest of the tabi'un. Masruq accepted Islam when the Prophet (pbuh) was alive, but he was not able to see him. He was abducted as a child but was later found. For this reason, he was called this word "Masruq: kidnapped, stolen" and this became his name. It is known that Masruq came to Madinah, before settling in Kufa, At the time of Abu Bakr's caliphate. He saw many companions and narrated hadiths from them. This is one of his distinguished qualities. Masruq, who extremely "muttaqi", was known with the nicknames such as "al-Faqih", "al-Imam" and "al-Qudwah". According to the general opinion, he passed away approximately 5 years after Aisha. In the spiritual world of Masruq, Hazrat Aisha has a very important place and It is understood that she has both love and respect for him. Considering that Masruq lives mostly in and around Kufa; It is remarkable that he made many narrations at different times, on different subjects, from Aisha. It is highly probable that Masruq, who is stated to have traveled repeatedly to places such as Basra and Damascus to learn some religious issues, has traveled many times to Madinah for this reason. During the conversations, Aisha spoke to Masruq and other guests from the back of a curtain. The house of Aisha in Madinah has served as a school and learning center open to everyone. As for the pilgrimage (Haji) trips, her tent is on same mission.

When we look at the narrations made by Masruk from Hazrat Aisha, it is seen that it contains a very wide range: Special memories of Aisha, including her family life; The daily life of the Prophet, how he worshiped, what he liked or not; There are many issues such as fiqh issues, verse interpretations (tafsir), explanations and criticism on the hadiths. Aisha was asked about all kinds of private family issues and husband and wife relationships, and she answered them as the mother of the believers (Ummu'l-muminin). It is seen that Masruq, as a wisdom lover and student of companion, received very important information from Aisha and transferred it to the next generations. Among these

narrations, it is also important to have hadiths and special memories that are only conveyed by him. When the narrations are examined, it is understood that Masrûq spent enough time to make various observations alongside Aisha. For example, Masrûq stated that Aisha was crying when she read the 33rd verse of surah al-Abzab, and therefore her veil got wet from her tears. In another narration, he mentioned that she read the Surah al-Tur while she was praying (namaz) and after 27th verse he took refuge in Allah from hell and prayed. The situations described in such narrations are qualities that cannot be seen in short visits. In addition, the words of the narrations from him also pointed to repeated visits.

The foundations of all the basic Islamic sciences that have reached today to us are undoubtedly laid by the scientific activities of the Companions (sahabas) and their students (tabi'un). One of the most magnificent of the informal schools of the teaching activity in the first century is the school of Hazrat Aisha. It is understood that one of her closest, favorite and most distinguished students was Masrûq.

Giriş

Bu makalede hicri ilk asırdan bir hoca-öğrenci portresi sunulmaya çalışılacaktır. Hicri ilk asır denildiğinde İslâmî ilimler açısından akla gelen ilk şey, bu dönemin Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâb-ı kirâmla aydınlanan bir zaman dilimi olduğudur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra özellikle âlim sahâbîler ümmete yol gösteren birer rehber-yıldız olmuştur. Bu bakımdan -sahâbîler birbirlerinden de istifade etmiştir ancak zihinde “hoca” denince sahâbe, “öğrenci” denince tâbi'ün canlanmaktadır. Şüphesiz ki tâbi'ünün istifade ettiği ashâb arasında Hz. Peygamber'in eşlerinin ayrı bir konumu; onlar arasında da Hz. 'Âişe'nin (r.anha) çok özel bir yeri vardır. Nitekim ezvâc-ı tâhirât adeta Hz. Peygamber'in (s.a.s) özel hayatı ve aile yaşantısı ile ilgili bilgileri sonraki nesillere aktarma görevini üstlenmiştir. Bahse mevzu olan hoca-öğrenci portresinde sahâbeden bir hanımın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşi ve müminlerin annesi vasfıyla muallime olması konunun önemini arttırmaktadır.

Çalışmada Mesrûk (r.a.) isminin tercihi, Hz. 'Âişe'ye öğrencilik yapan tâbîiler arasında ihrâz ettiği özel mevki sebebiyledir. Bu durum, çeşitli kaynaklarda mevcut rivâyetlerin oluşturduğu büyük resme bakıldığı zaman fark edilmektedir. İlgili rivâyetler bir bütün olarak incelendiğinde Mesrûk'un, kendi üstadı olan 'Abdullah İbn Mes'ûd'dan (r.a.) sonra en çok istifade ettiği kişinin Hz. 'Âişe olduğu, ona büyük bir saygı ve muhabbet beslediği; Hz. 'Âişe'nin de onu çok sevdiği görülmektedir. Bu iki taraflı özel durum anlaşıldığında, böyle bir çalışmaya niçin gerek duyulduğu da netlik kazanacaktır.

Makalede zikredilecek olan rivâyetler, incelenecek olan hoca-öğrenci ilişkisini kaynaklarımızda mevcut olan bütün boyutlarıyla göstermeyi amaçlamaktadır. Söz konusu

rivâyetler Mesrûk ile Hz. ‘Âişe arasındaki özel bağlantıyı ortaya koymasından, sadece ilgili kaynaklara atıf yapılarak geçiştirilemeyecek kadar önemlidir ve makâlenin asıl eksenini oluşturacaktır. Zira bize ulaşan rivâyetlerdeki satır arası bilgiler tetkik edildiğinde, Hz. ‘Âişe’nin öğrencileriyle olan iletişiminin nasıl cereyan ettiğine dâir bazı detaylar fark edilmekte ve bunların her biri tabloyu biraz daha aydınlatmaktadır. Ehline mâlum olduğu üzere, rivâyet kaynaklarında dağınık vaziyette bulunan birçok bilgiyi bir araya getirerek İslâm Tarihi ve İslâmî ilimler açısından önem arz eden iki isim arasındaki özel münâsebeti derli toplu bir şekilde kayıt altına alıp yorumlayan çalışmalar önemli bir ilmî-akademik boşluğu doldurmaktadır. Buna biyografik makaleler de eklenmelidir çünkü özellikle ansiklopedik kaynaklarda birçok meşhûr ve önemli ismin bu açıdan titizlikle ele alınmadığı görülmektedir. Diğer yandan bahse mevzu olan nakillerin hadîs, fıkıh, kelâm gibi farklı disiplinler açısından analizi bu makalenin kapsamı dışında olduğu gibi, bunlar farklı çalışmalar gerektirecek genişlikteki konulardır. Bu itibarla makalede izlenecek yol, kaynak taramasıyla elde edilecek verilerin önce tasnifi, daha sonra hoca-öğrenci ilişkisi dolayımında değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeler ışığında bazı sonuçlara ulaşılması şeklinde olacaktır.

Hz. ‘Âişe ile ilgili gerek ülkemizde gerek dünyada, burada sayılamayacak kadar çok çalışma yapıldığı âşikârdır. Mesrûk b. el-Ecda’ hakkında daha önce yine tarafımızdan yapılmış olan “Tabi’ün Döneminde Önemli Bir Müfessir: Mesrûk b. el-Ecda” adlı biyografik bir makalenin¹ ve Üsâme Bozkurt tarafından hazırlanmış “Tâbiîn Âlimi Mesrûk b. el-Ecda’nın Hadis İlimine Katkısı ve Rivayetlerine Dair Verilerin Değerlendirilmesi” adlı bir tebliğ metninin² yayımlandığı görülmektedir. Bu tebliğin, yazarın yüksek lisans tezinin³ bir nevi özeti olduğu anlaşılmaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla Hz. ‘Âişe-Mesrûk b. el-Ecda’ özelinde daha önce yapılan herhangi bir akademik-ilmî çalışma bulunmamaktadır.

Giriş bölümü cümlesinden olmak üzere Hz. ‘Âişe ve Mesrûk b. el-Ecda’nın hayatlarına aşağıda kısaca değinilecek, daha sonra makale başlıklarını şekillendiren rivâyetlere geçilecektir.

¹ Bk. Yunus Emre Gördük, “Tabi’ün Döneminde Önemli Bir Müfessir: Mesrûk b. el-Ecda’ (Biyografik Bir İnceleme)”, *Marife* 18/1 (Yaz 2018): 193-213.

² Bk. Üsâme Bozkurt, “Tâbiîn Âlimi Mesrûk b. el-Ecda’nın Hadis İlimine Katkısı ve Rivayetlerine Dair Verilerin Değerlendirilmesi”, *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Kadri Budak/Sabri Ege (İstanbul, İLEM, 2017), 4/29-45.

³ Bk. Üsâme Bozkurt, *Mesrûk b. el-Ecda’ ve Hadîşçiliği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.)

1. Hz. ‘Âişe (r. anha)

Hz. Peygamber’le (s.a.s.) hicretten iki (veya üç) yıl önce Mekke’de nikâhlanan Hz. ‘Âişe⁴, babasının ardından aynı yıl (m. 622) annesiyle ve diğer bazı aile fertleriyle birlikte hicret etmiştir.⁵ Genel kanaate göre risâlet döneminin 4. yılında (m. 614) Mekke’de doğduğu belirtilen Hz. ‘Âişe zekâ, anlayış, hitabet, kuvvetli hâfıza gibi seçkin vasıflara sahip bir hanımdı. Âyetlerin tefsirini, hadislerin nakil ve şerhlerini yapan Hz. ‘Âişe küçük yaşlarından itibaren Kur’ân’ı ezberlemeye başlamış ve onun kıraat tarzını da öğrenmiştir. Özellikle Medine’de nâzil olan âyetlerin iniş sebeplerini, delâletlerini ve istidlâl konusunda âyetlerden nasıl istifade ediliyor ahkâm çıkarılacağını son derece iyi bilen Hz. ‘Âişe, hadislerden istinbât ve kıyas yoluyla yeni hükümler de çıkarmıştır. Bu özelliği kendisinin fakîhe ve müctehide olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber’in ashabı arasında, çok sayıda fetva vermesiyle meşhur olan yedi kişiden biri de odur.⁶

Rivayet ettiği hadislerin sayısı iki bin iki yüz on olan Hz. ‘Âişe, “müksirûn” diye adlandırılan yedi sahâbînin dördüncüsüdür. Ondan hadis nakledenlerin sayısının iki yüzden fazla olduğu tespit edilmiştir. Nakledilen bazı hadislerdeki hataları düzeltirken râvîler için “yanılmış”, “unutmuş”, “hadisin baş tarafını nakletmeyip sonunu nakletmiş” gibi ifadeler kullanarak İslâm dünyasında tenkit usûlünün gelişmesine öncülük eden şahsiyetlerden biri olan Hz. ‘Âişe, zaman içinde yaşamını Medine’de sürdüren çok az sahâbîden biridir. Onun varlığı sayesinde burası bir ilim merkezi olmaya devam etmiştir. Yalnızca şifahen sorulara değil aynı zamanda muhtelif bölgelerdeki Müslümanların mektupla sordukları sorulara da cevaplar vermiştir. Ayrıca hicrî 23 (m. 644) yılından vefatına kadar her yıl hac için Mekke’ye gittiğinde, muhtelif yerlerden gelenlerin kendisini çadırında ziyaret etmesine izin vermiş ve onların sorularını cevaplamıştır.⁷

⁴ Bk. Ebû Abdillâh İbn Sa’d Muhammed el-Hâşimî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir ‘Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 8/46; Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Mahmud Muavvid/Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 7/186; Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 2/135.

⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, 2/135; el-Hâfız Ebu'l-Fadl Şihabüddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizî's-sahâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 8/234.

⁶ Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, Hz. ‘Âişe, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer en çok fetva veren yedi kişi olup her birinin fetvaları kalın bir cilt oluşturacak kadar çoktur. Bk. Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 35/493.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda, “‘Âişe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/201-205.

Hiz. ‘Âişe Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) hanesinde, adeta onun özel öğrencisi konumunda yetişmiştir. “Senin için en sevgili insan hangisidir?” diye sorulduğunda “‘Âişe” cevabını vermesi; “Ya erkeklerden?” diye sorulunca da Hiz. Ebû Bekir’i kastederek “Babası” buyurması⁸ Hiz. Peygamber’in ona verdiği değerın en kısa ve öz ifadesidir. Vefat yılı hakkında çeşitli rivâyetler bulunan Hiz. ‘Âişe hicrî 57 veya 58 (m. 678) ramazanının on yedinci (salı) gecesı vitir namazından sonra Medîne’de vefat etmiş ve aynı gece Bakî’ mezarlığına defnedilmiştir.⁹ Onun hicretten 8 yıl önce (m. 614) dünyaya geldiği esas alınırsa, söz konusu vefat tarihine göre 65 yıl civarı bir ömür sürdüğü anlaşılmaktadır.

2. Mesrûk b. el-Ecda’ (r.a.)

Mesrûk b. el-Ecda’ (ö. 63/683[?]) Kûfe Tefsir Okulu’nun bânîsi sayılan ‘Abdullah b. Mes’ûd’un (r.a.) ileri gelen öğrencilerındendir. Kûfe ehlinden ve tâbiûnun ilk tabakasından sayılmaktadır ve aynı zamanda muhadramûndandır. Zehebî onu ilk kuşak tâbiûler arasında 17. sırada zikretmektedir. Çocuk yaşlarındayken kaçırılmış ancak daha sonra bulunmuştur. Bu sebeple “مسروق : *kaçırılan, çalınan*” sıfatıyla anılmış ve bu onun ismi haline gelmiştir. Babasının, kendi zamanının asillerinden, Yemen’in en güçlü ve cesur süvâriyelerinden biri olduğu kaydedilmiştir. Hem kendisi hem de babası İslam’ı kabul ederek hicretle Kûfe’ye yerleşmiştir.¹⁰ Mesrûk’un, Kûfe’ye yerleşmeden önce, Hiz. Ebû Bekir’in hilâfeti esnasında Medîne’ye geldiği de belirtilmektedir. O, Hiz. Ali’nin Nehrevan’da Haricîlerle yaptığı savaşa katılmış; ancak Cemel vak’ası ve Sıffin savaşı gibi hadiselerin içinde bulunmamıştır. Kezâ onun Kâdisiye savaşına katılanlar arasında olduğu da kaydedilmiştir.¹¹ Başta Hiz. Ebû Bekir olmak üzere Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali, ‘Abdullah b. Mes’ûd, Zeyd b. Sâbit, Habbâb b. el-Eret, Übeyy b. Ka’b, Muâz b. Cebel, ‘Abdullah b. Ömer, ‘Abdullah b. ‘Amr gibi sahâbenin büyüklerini; kezâ başta Hiz. ‘Âişe olmak üzere Ümmü Rûman (Hiz. ‘Âişe’nin annesi), Ümmü

⁸ Buhârî, “Ashâbu’n-Nebi”, 5; Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 8.

⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/61-64; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-gâbe*, 7/186; Zehebî, *Siyeru a’lâm*, 2/192.

¹⁰ Bk. Zehebî, *Siyeru a’lâm*, 4/63-69; Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422/2002), 15/311; Ebu’l-Kâsım İbn ‘Asâkir Ali b. Hasan, *Târîhu Dimaşk*, thk. ‘Amr b. Ğarâme el-Umrevî (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1995), 42/401, 403; Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tebzîbu’l-esmâi ve’l-luğât*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 2/88; Cemalüddin Ebu’l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tebzîbü’l-kemal fi esmâi’r-ricâl*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1980), 27/452-453.

¹¹ Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/401.

Seleme, Sübey'atü'l-Eslemiyye¹² ve 'Abdullah b. Mes'ûd'un eşi Zeyneb¹³ gibi hanım sahabileri görmüş ve onlardan hadîs rivâyet etmiş olması onun seçkin vasıflarındandır.

Son derece müttakî bir hayat sürdürdüğü ve zâhidlerden olduğu aktarılan Mesrûk; “el-Faķih”, “el-İmâm”, “el-Ķudve” ve “el-'Alem” gibi lakaplarla anılmıştır. Meşhur bilgin Kadı Şüreyh'in birçok meselede ona danıştığı ve tavsiye ettiği her şeye muhakkak uyduğu söylenir. Kadı Şüreyh bir yıllığına Basra'ya gönderildiği zaman onun yerine Kûfe kadılığını Mesrûk yapmıştır. Onun Silsile bölgesinde zekât toplama görevlisi olarak iki yıl kaldığı da bilinmektedir.¹⁴ Mesrûk, 'Abdullah b. Mes'ûd'un kendilerinden hadîs alınacak en özel beş talebesinden biri sayılmıştır.¹⁵ Kezâ onun öğrencileri içinde kıraat ustası olan, şer'î konularda fetvâ veren ve sünneti talim edenlerin “Esved b. Yezîd, 'Alkame b. Kays, 'Ubeyde es-Sülmânî, Hâris b. Kays, 'Amr b. Şürahbil ve Mesrûk” şeklinde sıralandığı görülmektedir.¹⁶ Öğrencilerinden olan Şa'bî, Mesrûk hakkında, “Yeryüzünün hiçbir bölgesinde, ilim öğrenmek için Mesrûk'tan daha fazla talepkâr olan bir kimse bilmiyorum.” demiştir.¹⁷ Nitekim Mesrûk'un bir âyet hakkında bilgi edinmek için Basra'ya gittiği ancak onun tefsirini bilen kişinin Şam'da olduğunu öğrendiğinde Kûfe'ye dönerek derhal Şam yolculuğuna çıktığını yine Şa'bî nakletmiştir.¹⁸ Bu konudaki hassasiyetini ifade etmek için olacak ki onun hakkında, “Mesrûk bir harf öğrenmek için seyahat yapardı.”¹⁹ denilmiştir.

¹² Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/139; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/396, 399; 59/357; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ*, 2/88; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 27/452-453; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, 5/24.

¹³ Bk. Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdilmeccid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 24/287.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Gördük, “Tabi'ün Döneminde Önemli Bir Müfessir: Mesrûk b. el-Ecda' (Biyografik Bir İnceleme)”, 193-213.

¹⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Muhammed Abdülmuîd Hân, (Haydarâbad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmanîyye, ts.), 8/36.

¹⁶ Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-İsbahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtu'l-asfiyâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî/Dâru'l-Fikr/Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409/1989), 4/170; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 27/454; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, 5/25; Şemsüddîn Ebu'l-Hayr İbnü'l-Cezerî Muhammed b. Muhammed, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1933), 2/294.

¹⁷ Ebû bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 5/285; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 57/405-406; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemal*, 27/454.

¹⁸ Ebu'l-Velîd Süleyman b. Half el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrih*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin (Riyad: Dâru'l-Livâ, 1986), 2/747; Ebû Nu'aym, *Hilye*, 2/95. (Günümüz yol şartlarında Kûfe-Basra arası 446 km.; Kûfe-Şam arası 918 km.; Şam-Basra 1360 km.'dir. Kaynak: <https://www.google.com.tr/maps/>)

¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/285.

Uzun ve bereketli bir ömür süren Mesrûk'un 90 yaşlarında vefat etmiş olduğu bize ulaşan nakiller arasındadır.²⁰ İbn Sa'd onun vefat tarihini hicrî 63 olarak kaydeder. Genel kanaat de bu yöndedir.²¹ Vefat yılı olarak 62²² ve 73²³ tarihlerinin de zikredildiği görülmektedir. Hicrî 63 tarihi esas alındığında Hz. 'Âişe'den yaklaşık 5 yıl sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır. Yine onun nübüvvetten önce dünyaya geldiği²⁴ ve doksan yaşlarında vefat ettiği şeklindeki bilgiye göre Hz. 'Âişe'den 20 yaş kadar daha büyük olduğu ortaya çıkmaktadır.

3. Mesrûk'un Hz. 'Âişe'den Yaptığı Rivâyetler

Mesrûk'tan intikal eden rivâyetler incelendiğinde, onun Hz. 'Âişe'ye en mahrem meseleleri bile sorabilecek kadar yakın olduğu görülmektedir. Mesrûk'a "Sen evlatlarım içinde bana en sevimli olanlardansın."²⁵ diyen Hz. 'Âişe'nin onu çok sevdiği ve kendi oğlu yerinde tuttuğu belirtilmektedir. Bu durum " (قد كانت عائشة تبنته²⁶) Hz. 'Âişe onu oğul edinmişti" şeklinde ifade edilmiştir.²⁷ Hatta o "ابن عائشة: 'Âişe'nin oğlu" diye isimlendirilmiş ve bununla künyelenmiştir.²⁸ Hz. 'Âişe "Ümmü'l-mü'minîn" vasfıyla elbette ki anne makamındadır ancak ilgili ifadelerden Mesrûk'un onun yanında ayrı bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Mesrûk da ona olan sevgi ve hürmetinden dolayı kendi kız çocuğuna 'Âişe adını vermiş ve "Ebû 'Âişe" künyesini kullanmıştır. Kezâ Hz. 'Âişe'ye duyduğu derin hürmet ve bağlılıktan ötürü kızı 'Âişe'nin hiçbir arzusunu reddetmediği de nakledilmektedir.²⁹ Mesrûk, Hz. 'Âişe'den hadis naklederken "حَدَّثَنِي الصَّادِقَةُ بِنْتُ الصِّدِّيقِ حَبِيبَةُ اللَّهِ الْمُبَرَّاءَةُ": Habîbullah'ın müberrâ Habîbesi, Sıddîk kızı Sıddîka bana ... söyledi."³⁰; "حَدَّثَنِي الصَّادِقَةُ بِنْتُ الصِّدِّيقِ، الْبَرِيَّةُ الْمُبَرَّاءَةُ": Berîe ve Müberre'e olan Sıddîk kızı Sâdîka bana ... söyledi."³¹; "حَدَّثَنِي الْبَرِيَّةُ، الْمُبَرَّاءَةُ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمَاوَاتٍ":

²⁰ İbn 'Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 57/437.

²¹ Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/145; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/19; İbn 'Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 57/437-440; Nevevî, *Tebzîbu'l-esmâ*, 2/88; Mizzî, *Tebzîbü'l-kemal*, 27/457; Zehebi, *Sijeru a'lâm*, 5/26; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/230.

²² İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/145; İbn 'Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 57/398, 438; Nevevî, *Tebzîbu'l-esmâ*, 2/88; Mizzî, *Tebzîbü'l-kemal*, 27/457.

²³ Bâcî, *et-Ta'dîl*, 2/747.

²⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-gâbe*, 5/150.

²⁵ İbn 'Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 17/408.

²⁶ "تَبَنَّى طِفْلاً: اتَّخَذَهُ ابْنًا وَلَيْسَ مِنْ صُلْبِهِ) kendi sulbünden olmadığı halde bir kimseyi oğul edinmek" anlamına gelmektedir.

²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; Ebu'l-Hasan Nûreddin Aliyyü'l-Kârî el-Herevî, *Şerhu'ş-Şifâ*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/410.

²⁸ Aliyyü'l-Kârî *Şerhu'ş-Şifâ*, 1/410.

²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311.

³⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/53. (Ebû Nu'aym'ın naklinde "فِي كِتَابِ اللَّهِ" ziyadesi vardır. Bk. *Hilye*, 2/44.)

³¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 23/181.

بِنْتُ الصِّدِّيقِ، حَبِيبَةُ حَبِيبِ اللَّهِ : Berîe, yedi semânın fevkinden tebrîe edilmiş olan Sıddîk kızı müberre'e, Habîbullah'ın Habîbesi bana ... söyledi."³² gibi övgü ve sevgi dolu tavsifler kullanmıştır. Hz. 'Âişe'nin vefatında, Mesrûk'un "Eğer beni men eden bazı şeyler olmasaydı müminlerin annesi için dövünüp yas tutma meclisi kurardım!" dediği belirtilmektedir.³³ Bunlar ve benzeri satır arası bilgiler, onun Hz. 'Âişe'ye duyduğu derin saygı ve sevginin emareleridir.

Mesrûk'un Hz. 'Âişe'den yaptığı rivâyetlere genel anlamda bakıldığında son derece geniş bir yelpazeyi içerdiği görülmektedir. Bu yelpaze Hz. 'Âişe'nin özel hatıralarını ve aile hayatını da içine alacak şekilde Hz. Peygamber'in günlük yaşantısını, nasıl ibadet ettiğini, nelerden hoşlanıp hoşlanmadığını; fıkî meseleleri, âyet tefsirlerini, rivâyet edilen hadislerin tenkit ve şerhleri gibi pek çok konuyu bir araya getirmektedir. Bu kapsam genişliği Mesrûk'un Hz. 'Âişe'den istifadesinin boyutunu ve toplamda onunla geçirdiği zamanın azımsanmayacak uzunlukta olduğunu göstermektedir. Bunların hepsiyle ilgili çeşitli örneklerin zikredilmesi bu çalışmanın kapsamını fazlasıyla aşacaktır. Bu sebeple daha ziyade başlıkta vurgulanan hoca-öğrenci ilişkisine ve Mesrûk ile Hz. 'Âişe arasındaki özel münâsebete doğrudan yahut dolaylı bir biçimde işaret eden örnek rivâyetler üzerinde durulacaktır.

3.1. Hz. 'Âişe'nin Hatıralarını Nakletmesi

Mesrûk'un rivâyetlerinde Hz. 'Âişe'den, onun özel hayatı ile ilgili hatıralar dinlediği ve bilgiler aldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

a. "Peygamber (s.a.s.) Hatice'yi andığı zaman onu senânın en güzeliyle överdi. Bir gün onu kiskandım ve 'Yaşlılıktan dişleri dökülmüş acûze bir kadını ne kadar da anıp methettiniz! Oysa Yüce Allah ona bedel size daha hayırlısını verdi!' dedim. Resûlullah, 'Hayır! Allah ondan daha hayırlısını vermedi. İnsanlar beni inkâr ederken O bana iman etti, insanlar beni yalanlarken o beni tasdik etti, insanlar beni mahrum bırakırken o bana malıyla destek oldu ve Yüce Allah beni diğer kadınların çocuklarından mahrum ederken onun çocuklarıyla rızıklandırdı.' buyurdu."³⁴

Hz. Hatice ile ilgili Hz. 'Âişe'den bazı benzer rivâyetler daha nakledilmiştir ancak gördüğümüz kadarıyla bu şekilde gelen nakil sadece Mesrûk vasıtasıyla menkûldür. Bu yönüyle rivâyet, onun Hz. 'Âişe'den dinlediği özel bir hatırasıdır. Mevcut en eski kaynağı

³² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-ensat*, (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 5/313.

³³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/143.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/356.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i olan bu rivâyetin diğer meşhur hadîs külliyyatlarında yer almadığı görülmektedir.

b. “Bana, Peygamber’in (s.a.s.) diğer eşlerine verilmeyen yedi özellik verildi. Ben ona hem kendi açımdan hem de babam açısından en sevgili kişiydim. Resûlullah (s.a.s.) benimle bekârken evlendi, diğer eşlerinden hiçbiri onunla evlenirken bekâr değildi. Ben onunla aynı yorganın altındayken Cibrîl ona vahiy getirirdi ki benden başka hiçbirinde bu olmamıştır. Her eşinin sırası bir gün ve gece iken benim onunla iki gün ve iki gecem vardı. Benim (ifk hadisesinde) suçsuz olduğum konusunda semâdan vahiy indi ki neredeyse insanlardan bir grup (o iftira dedikodusu ile) beni helâk edip öldürecekti. Nihayet Resûlullah’ın ruhu, (başı) benim boynum ve göğsüm arasındayken kabzedildi.”³⁵

Görebildiğimiz kadarıyla bu rivâyetin de yukarıda zikredilen şekli sadece Mesrûk’tan mervîdir³⁶ ve mevcut en eski kaynağı Taberânî’dir. Hadîsi nakleden diğer kaynakların da ondan aldığı anlaşılmaktadır. İbn Abbâs ve Kâsım b. Muhammed’den gelen benzeri bir rivâyette on maddenin sayıldığı görülmektedir.³⁷ Dokuz maddenin sayıldığı diğer bir rivâyetin râvîsi ise Cüd’ân’dır.³⁸

c. “Resûlullah (s.a.s.) bize, onu Ali’nin yanına sokuncaya kadar Fâtıma’nın çeyizini hazırlamamızı emretti. Biz de evi (odayı) hazırlamaya giriştik. Zeminine Bathâ bölgesinin yumuşak toprağından döşedik. Sonra lifle iki yastık doldurduk. Ellerimizle onları kabarttık. (Gelenlere düğün ikramı olarak) hurma ve üzüm yedirerek, tatlı su ikram ettik. Daha sonra

³⁵ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 23/30; Ebû Nu’aym, *Müsnedü Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Firyâbî (Riyad: Mektebetü’l-Kevser, 1415/1994), 116; Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah ez-Zeylâ’î, *Tabriçü’l-ebâdis ve’l-âsâri’l-vâki’ati fî tefsîri’l-Keşşâf*, thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa’d (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414/1993), 2/426. [Zemahşerî’nin *Keşşâf*’ında senet verilmeksizin Hz. Âişe’ye istinaden dokuz maddenin sayıldığı bir rivâyete yer verilmiştir. Zeylâ’î asıl kaynağı Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’i olan söz konusu rivâyetin tahriri sadedinde Taberânî’de geçen rivâyete de yer vermiştir. Bk. Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâfu an hakâiki ğavâmidi’t-Tenzîl*, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407/1985), 3/225.]

³⁶ İbn Abbâs ve Kâsım b. Muhammed’den gelen rivâyette on maddenin; [Bk. Ebu’l-Abbâs el-Asamm/İsmâil es-Saffâr, *Mecmû’*, thk. Nebîl Sa’duddîn Cerrâr (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2004), 151; İbn ‘Asâkîr, *Kitâbu’l-erbain*, thk. Muhammed Mutî’ el-Hâfız (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1406/1985), 78.] Cüd’ân’dan gelen haberde dokuz maddenin sayıldığı görülmektedir. [Bk. Ahmed b. Ali b. el-Müsnî Ebû Ya’lâ el-Müslî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, (Dimaşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1984), 8/90.]

³⁷ Bk. Ebu’l-Abbâs el-Asamm/İsmâil es-Saffâr, *Mecmû’*, thk. Nebîl Sa’duddîn Cerrâr (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2004), 151; İbn ‘Asâkîr, *Kitâbu’l-erbain*, thk. Muhammed Mutî’ el-Hâfız (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1406/1985), 78.

³⁸ Bk. Ebû Ya’lâ, *Müsned*, 8/90; Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdullah el-Âcûrrî el-Bağdâdî, *eş-Şerîa*, thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Dümeycî (Riyad: Dâru’l-Vatan, Riyad 1420/1999), 5/2366, 2414.

üzerine elbiselerin konması ve su kaplarının asılabilmesi için evin bir köşesine kuru bir ağaç parçası getirdik. Fâtıma'nın düğününden daha güzel bir düğün görmemiştik.”³⁹

Mesrûk yukarıdaki rivâyeti Hz. ‘Âişe ve Hz. Ümmü Seleme’den nakletmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Mesrûk tarafından nakledilmiş ve temel hadîs kaynaklarından sadece İbn Mâce’de yer almıştır. Kur’ân ve sünnete dâir konular açısından tâlî ve ayrıntı sayılacak bu bilginin Mesrûk’la paylaşılması konumuz açısından önemlidir.

d. “Ensar’dan bir kadın yanıma geldi ve Resûlullah’ın (s.a.s.) yatarken kullandığı ikiye katlanmış abasını gördü. Hemen gidip ona yünden doldurulmuş bir yatak gönderdi. Resûlullah gelince ‘Bu nedir?’ diye sordu. Ben de olanları anlattım. ‘Onu geri gönder’ dedi. Yatağın evimde olması benim hoşuma gittiği için geri göndermedim. Bana bunu üçüncü defa ihtar edince, ‘Ey ‘Âişe! Vallahi eğer istesem, Allah benim yanımda altın ve gümüşten dağlar yürütürdü’ buyurdu. Ben de onu geri gönderdim.”⁴⁰

Bu rivâyetin de sadece Mesrûk’tan nakledilmiş olduğu görülmektedir. Onun zühd ve takvâ örneği olan hayatında bu gibi rivâyetlerin büyük yerinin olduğu anlaşılmaktadır.

e. “Resûlullah (s.a.s.) hasta olduğu (ona bir hasta geldiği yahut getirildiği⁴¹) zaman yüzünü ve göğsünü meshederek ‘أَدِّهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءَ لَا يُعَادِرُ سَقَمًا اللَّهُمَّ ادْخُلْنِي الرَّفِيقَ’ sözleriyle dua ederdi. Vefat etmeden önceki son hastalığında ben elini alıp göğsüne götürdüm, bu sözleri (onun duasını) söylüyordum, elini elimden çekti ve ‘الْأَعْلَى’ buyurdu.”⁴² Bu onun işittiğim son sözüydü.”⁴³

Bu rivâyetin benzerlerinin Kâsım b. Abdurrahman, ‘Urve, Zekvân (Hz. ‘Âişe’nin mevlâsı), Esved b. Yezîd gibi zâtlardan aktarıldığı da görülmektedir.⁴⁴ Hadîs külliyatlarında konuyla ilgili en yaygın rivâyetin Mesrûk’tan nakledilen olduğu söylenebilir. Ayrıca zikredilen isimlerin Hz. ‘Âişe’nin en yakınları olması; Mesrûk’un da onun en yakınlarından olduğuna bir karine niteliğindedir.

³⁹ İbn Mâce, “Nikâh” 24.

⁴⁰ Bk. Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Ebû Bekir el-Beyhakî, *Şu’abu’l-îman*, thk. Abdülâlî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 3/61.

⁴¹ Buhârî, “Merdâ”, 20.

⁴² Ma’mer b. Ebî ‘Amr Râşid el-Ezdî, *el-Câmi*, thk. Habiburrahman el-A’zamî, (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403/1983), 11/19; İbn Râhûye Ebû Yakub İshâk b. İbrahim, *Müsnedu İshâk b. Râhûye*, thk. Abdülgafur b. Abdülhak el-Belûşî (Medine: Mektebetü’l-İman, 1991), 3/817; Buhârî, “Merdâ”, 20; Müslim, “Selâm”, 46-48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/422, 430; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, 7/436; Beyhakî, *Şu’abu’l-îman*, 11/422.

⁴³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/42.

⁴⁴ Bk. Buhârî, “Meğâzî”, 85; “Rikâk”, 42; Müslim, “Fedâilü’s-Sahâbe”, 87; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 23/31-33.

f. “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) eşleri bir gün onun yanında bir araya toplandı ve ‘Ey Allah’ın Peygamber’i önce hangimiz size kavuşacak?’ dediler. O da ‘Eli en uzun olanınız’ buyurdu. Biz de bir iple ölçü almaya başladık. Sevde bint Zem’a ölçü olarak en uzunumuzdu. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Sevde hepimizden önce O’na kavuştu. Biz daha sonraları anladık ki elinin uzunluğu çok sadaka vermesi anlamındaymış. O, sadaka vermeyi çok seven bir hanımdı.”⁴⁵

Bu hadîs başka birkaç kaynaktan daha rivâyet edilmiştir ancak başta Buhârî olmak üzere yer aldığı kaynaklar itibariyle Mesrûk’un rivâyetinin daha muteber sayıldığı anlaşılmaktadır.

Bu rivâyetlerde dikkat çekici husus Hz. ‘Âişe’nin faydalı olabileceğini düşündüğü her bilgiyi, sonraki nesillere aktarılmak üzere vermiş, adeta dinleyenlere; bu örneklerde Mesrûk’a emanet etmiş olmasıdır. Bunları Kur’ân ve Sünnet’e dâir bazı önemli konularda bilgi verirken ortaya çıkan münâsebetler neticesinde aktarmış olması da mümkündür. Zira bu rivâyetler genel anlamda yer, zaman, konu, o andaki atmosfer gibi bağlam bilgileri verilmeksizin nakledilmektedir. Zikredilen örnekler itibariyle de Mesrûk’un Hz. ‘Âişe’ye, hiç sebepsiz yere, mesela “Hz. Fâtıma’nın çeyizini, odasını nasıl hazırladınız?” yahut “Hz. Peygamber’e (s.a.s.) hediye gönderilen döşegin akibeti ne oldu?” şeklinde sorular sorması uzak ihtimal gibi görünmektedir. Haddizâtında Hz. ‘Âişe bu konuları doğrudan yahut bilvesile açmamış olsa, bu özel hatıraların varlığından haberdar olup sorması da pek mümkün görünmemektedir. Buna karşın bir tâbîî tarafından direkt Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefât ahvâlinin merak edilip sorulması yahut onun ilk eşi Hz. Hatîce hakkında bilgi istenmesi mümkünattandır.

3.2. Hz. ‘Âişe İle İlgili Kendi Hatıralarını Nakletmesi

a. Mesrûk: Hz. ‘Âişe ile karşılaştım. Bana, “Sen benim hangi oğlumsun?” dedi. “Ben Mesrûk” diye cevapladım. Bana “merhaba” dedi ve daha sonra “Filan habîs kişi ne yapıyor?” diye sordu. Ben, “O öldü” deyince, bu sefer “Allah ona rahmet eylesin” dedi. Ben şaşırarak, “Önce ‘habîs’ diyorsun sonra ise ‘Allah ona rahmet eylesin!’” dedim. “Muhakkak ki biz, ölülerimize sövmekten men edildik.” diye cevapladı.⁴⁶

b. Mesrûk: Hz. ‘Âişe’nin yanına gittim, beni yemek yemeğe davet etti ve “Yemek yiyerek doyduğum hiçbir zaman yoktur ki ağlamak istemiş ve ağlamış olmayayım.” dedi.

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/386. Ayrıca bk. Buhârî, “Zekât”, 11; Nesâî, “Zekât”, 59.

⁴⁶ Taberânî, *ed-Duâ*, thk. Mustafa Abdülkadir ‘Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1413/1992), s. 572.

“Niçin?” diye sordum. “Resûlullah’ın dünyadan ayrılırken içinde bulunduğu durumu hatırlarım. Vallahi o, bir gün içinde ekmeğe de ete de iki defa doymamıştır!” dedi.⁴⁷

c. Mesrûk: Hz. ‘Âişe, “Ey Mesrûk sen benim evlatlarımdansın ve bana onların en sevimli olanısın. el-Muhdec (Zû Südeyye) hakkında bir bilgin var mı?” diye sordu. “Evet, Ali b. Ebî Tâlib onu, alt tarafına “Sâmur” (veya tâmur), üst tarafına “Nehrevân” denen nehrin orada öldürdü.” dedim (...).⁴⁸ Bu rivâyet de tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bir kaynaktan yer almaktadır.

d. Mesrûk: Hz. Ebû Bekir, vefat hengâmında Hz. ‘Âişe’ye haber göndererek onu çağırılmıştı. Hz. ‘Âişe onun yanına girdiğinde, “Bu hal, şairin *إِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ*” ...⁴⁹ dediği durumdur.” dedi. Hz. Ebû Bekir ise ona, “Şanı yüce olan Allah’ın *وَجَاءَتْ سَكْرَةٌ*”⁵⁰ buyurduğu durumdur demen gerekmez mi?” diye karşılık verdi.⁵¹

e. Mesrûk: ‘Âişe *“وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ”*⁵² âyetini okuduğu zaman ağladı; öyle ki gözyaşlarından peçesi ıslanırdı.⁵³

Bu rivâyetlerin de Mesrûk’un özel hatıraları olduğu görülmektedir. Hz. ‘Âişe’nin ona “Sen benim hangi oğlumsun?” diye sorması önemli bir ayrıntıdır. Bu durumun hem Hz. ‘Âişe’nin yanına çok sayıda ilim talibinin uğramasıyla hem de perde arkasından görüşmeleriyle ilgisi olabilir. Ayrıca sürekli bir beraberlik olmadığı için mülâkî olunan zaman aralıkları da hesaba katılmalıdır. Bunun yanında Mesrûk’un yemeğe davet edilmesi onun Hz. ‘Âişe yanındaki değerini de göstermektedir. Bu arada Hz. Ebû Bekir’in vefâtı ile ilgili rivâyetin

⁴⁷ Tirmizî, “Zühd”, 38; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-ensat*, 6/141; İbnü’l-Esir el-Cezerî, *Câmi’u’l-usûl fi ebâdisi’r-Resûl*, thk. Abdülkadir el-Arnâvût (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1969-1972), 4/682. Ayrıca bk. İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/307.

⁴⁸ Ebû Saîd İbnü’l-‘A’râbî, *Mu’cemu İbni’l-‘A’râbî*, thk. Abdülmuhsin b. İbrâhim b. Ahmed el-Hüseynî (Suûdi Arabistan: Dâru İbni’l-Cevzî, 1418/1997), 2/424.

⁴⁹ Hâtemü’t-Tâî’ye ait olan beytin tamamı şöyle zikredilmiştir: “*إِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ ... إِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ*”⁵⁰ *أَمَاوِيٍّ مَا يُعْنِي النَّرَاءَ عَنِ الْقَتَى ... إِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ*”⁵¹ *إِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ* : *Ey Mâviyye, nefesin hırıltyla gidip geldiği ve göğsün onunla sıkıştığı gün, bir yığıldı zenginlik kurtaramaz.*” Beytte terhîm yoluyla hazfedilmiş olan “*مَآوِيَّةٌ*” kelimesi bir bayan ismidir. Bk. Ebû Yûsuf İbnü’s-Sikkât Ya’kûb b. İshâk, *Kitâbu’l-Eljâz*, (Beirut: Mektebetü Lübnan Naşirûn, 1988), 5.

⁵⁰ “*Ölüm sarboşluğu gerçekten gelir de, İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir (denir).*”

⁵¹ Ahmed b. Mervân Ebû Bekir ed-Dineverî, *el-Müccâlesetü ve cevâbiru’l-İlm*, thk. Ebû ‘Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Süleyman (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998), 4/220.

⁵² el-Ahzâb 33/33: “*وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا*”⁵³ *Evlerinizde vakarla oturun da ewelki câhiliyye (devri kadınlarının) yürüyüşü gibi süslerinizi göstere göstere, açılıp saçılıp yürümeyin! Namazı dosdoğru kılıp ikâme edin, zekâtı verin ve Allah ile O’nun Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt, Allah’ın dilediği ancak sizden kâri gidermek ve sizi tertemiz yapmaktır.*”

⁵³ Celâlüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, (Beirut: Dâru’l-Fikr, ts.), 6/600.

lafızlarından, Mesrûk'un olaya bizâtihi şahit olduğu; Hz. Ebû Bekir'in vefatında onun yanında bulunduğu söylenebilir.⁵⁴ Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Medîne'ye gelmiş olduğuna dair tarihi bilgi de bununla uyumludur.⁵⁵

3.3. Aile Hayatı İle İlgili Rivâyetler

Rivâyetlerden Mesrûk b. Ecda'ın Hz. 'Âişe'ye en mahrem ailevî meseleleri sorduğu; bazen de yeri geldiği için o sormadan Hz. 'Âişe'nin ailevî hususlarda ona bilgi verdiği anlaşılmaktadır. Bazı örnekler şöyledir.

a. Hz. 'Âişe: "Peygamber (s.a.s.) cünüb olarak gecelemişti. Derken Bilâl geldi ve ezan okuyarak onu namaza çağırdı. O da kalkıp gusletti. Ben onun başından suyun süzülüşüne bakıyordum. Ardından mescide çıktı, ben sabah namazında onun sesini işitiyordum. Sonra orucuna o gün devam etti." Mutarrif der ki, "Ben 'Âmir'e 'Ramazan içinde mi?' diye sordum. O da 'Evet, ramazan veya ramazan dışı fark etmez.' diye cevap verdi."⁵⁶

Bu rivâyetin Mesrûk'a mahsus nakillerden olduğu görülmektedir. 'Âmir eş-Şa'bi onun önde gelen öğrencilerindedir.

b. Küttab Ebî Kılâbe: Mesrûk, Hz. 'Âişe'yi ziyarete geldi, "Selâm Peygamber'in ve O'nun ehl-i beytinin üzerine olsun" diyerek müsaade istedi. Hz. 'Âişe, Mesrûk'a "Ebû 'Âişe! Merhaba merhaba!" diyerek ona izin verilmesini söyledi. Mesrûk onun yanına varınca, "Ben sana bir şey sormak istiyorum ancak utaniyorum." dedi. Hz. 'Âişe ise, "Ben ancak senin annenim, sen de benim oğlumsun." karşılığını verdi. Bunun üzerine "Ey müminlerin annesi, eşi hayızlıyken erkeğe helâl olan hangi kısımdır?" diye sordu, "Ferc'in harici." diye cevapladı (Mesrûk bunun üzerine yanında bulunan adama eliyle dokunarak "dinle!" anlamında uyarıda bulunmuştur). Sonra, "Peki oruçluymken eşimle ilgili bana helâl olan nedir?" dedi. Hz. 'Âişe bu soruya, "Cima' hariç her şey." diyerek karşılık verdi.⁵⁷

Her ne kadar verilen bilgi genel anlamda birçok farklı rivâyette bulunabilecek türden ise de bu rivâyetin Mesrûk'a özel bir hatıra olduğu dikkati çekmektedir.

⁵⁴ Görebildiğimiz kadarıyla Mesrûk'un dışında iki râvîden de benzeri birer rivâyet gelmiştir. Bk. Ebû Bekir ed-Dineverî, *el-Mücâlese*, 4/218; İbn Ebî'd-Dünyâ, *el-Mubtadrîn*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997), 51.

⁵⁵ Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/401.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/250-251; İbn Mâce, "Sıyâm", 27; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 329; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân et-Temîmî el-Büstî, *Sabîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988), 8/264-265.

⁵⁷ Bk. İbn Hümmam Ebû Bekir Abdürrezzak es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1983), 1/327; Dârimî, "Tabâre" 107; Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakîr (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 4/378.

c. Esved ve Mesrûk: Oruçlu kimsenin mübaşeret meselesini sormak için Hz. 'Âişe'nin yanına gittik. Utandık, kalktık ve ne kadar olduğunu bilmediğim bir süre dolaşıp tekrar geldik. Ona, "Ey müminlerin annesi, sana bir mesele sormaya gelmiştik, sonra utandık ve kalktık" dedik. "Nedir o? Sorun ki size açıklansın!" dedi. Dedik ki, "Hz. Peygamber (s.a.s.) oruçken eşleriyle (dokunmak, öpmek vs.) yakınlaşır mıydı?" Hz. 'Âişe, "Evet o bunu yapardı fakat o, mahrem uzvuna en çok hâkim olanınızdı."⁵⁸ diye cevapladı.

d. Hz. 'Âişe: "Peygamber (s.a.s.) cünüb olur, gusleder, daha sonra ben henüz gusletmeden önce benimle ısınırdı (kendini ısıtırdı).⁵⁹ Ben de henüz yıkanmadığım halde onu kucaklar bağrıma basardım."⁶⁰

Bu rivâyetlerden, Hz. 'Âişe'nin huzuruna izin istenerek girildiği ve izin verildikten sonra teşrifat işi için Hz. 'Âişe'nin yardımcılarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Hoca-öğrenci arasındaki ilmî münasebette en mahrem konuların sorulabildiği ve bu sorulara gayet ciddi, kısa ve net cevaplarla karşılık verildiği görülmektedir. Mesrûk'un bu tür sorular esnasında utandığını belirtmesi de kanaatimizce önemli bir detaydır. Her ne kadar şer'î meseleleri sorup öğrenme konusunda bir engel bulunmasa da bir hanım olan Hz. 'Âişe'ye karşı çekinip hayâ etmesi edebi ve terbiyesinin gereğidir. Başka bir açıdan, genel anlamda ashâbın ve tâbi'ünün davranış tarzında utanma sebebiyle sormamak diye bir durum söz konusu değildir çünkü dînî/fikhî bir konuda bilgi almak daha önemlidir.

3.4. İbadetlerle İlgili Rivâyetler

a. Esved ve Mesrûk: Biz Hz. 'Âişe'nin, "Resûlullah'ın (s.a.s.) benim yanımda geçirdiği hiçbir gün yoktur ki evimde o iki rekât namazı kılmış olmasın." dediğine şahidiz. Bununla o, ikinci namazından sonra kıldığı iki rekati kastediyordu.⁶¹

Hz. Peygamber'in söz konusu iki rekâtı kıldığına dair Hz. 'Âişe'den diğer bazı râvîler de nakillerde bulunmuştur.⁶² Bir nakilde Onun ümmete ağır gelmesin diye bunu mescidde değil evde kıldığı şeklinde bir ziyadelik vardır.⁶³ Bunun yanında yine sahâbeden böyle bir

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/16-17; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî el-Mısri, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr/Muhammed Seyyid Câdu'l-Hakk (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1414/1994), 2/92; Ebû Bekir Muhammed b. İshak İbn Huzeyme es-Sülemî, *Sabîhu İbn-i Huzeyme*, thk. Muahmmmed Mustafa el-'A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1424/2003), 3/243.

⁵⁹ Bk. İbn Mâce, "Tahâre", 97; Tirmizî, "Tahâre", 91; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/76;

⁶⁰ Tirmizî, "Tahâre", 91.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/272; Müslim, "Salâtu'l-Müsâfirîn", 301; Ebû Dâvud, "Salât", 298.

⁶² Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/297; 42: 322, 323, 352, 427; Buhârî, "Mevâkîtu's-Salâ", 33; Müslim, "Salâtu'l-Müsâfirîn", 296.

⁶³ Buhârî, "Mevâkîtu's-Salâ", 33.

namazın kılınmayacağına; Hz. Peygamber'in bunu nehyettiğine⁶⁴, hatta Hz. Ömer'in bunu kılanların dövülmesini emrettiğine dair de nakiller bulunmaktadır.⁶⁵ Yine rivâyetler arasında bunun sorulduğu; Hz. Peygamber'in ise gelen heyetlerle görüşüp meşgul olduğundan dolayı kılamadığı öğlenin son sünneti olduğunu söylediği de menkuldür.⁶⁶ Bütün bunlarla beraber Mesrûk'un ikinci namazından sonraki iki rekâtlık sünneti bizzat uyguladığı nakledilmiştir.⁶⁷ Bu onun Hz. 'Âişe'ye bağlılığının bir göstergesi da sayılabilir.

b. Ebû 'Aṭıyye: Ben ve Mesrûk Hz. 'Âişe'nin yanına gittik. Mesrûk ona, "Muhammed'in (s.a.s.) ashâbından iki kişi, ikisi de hayırdan geri kalmayan kimseler. Ancak biri akşam namazında ve iftarda acele ederken diğeri akşamı ve iftarı ağırdan alıp erteliyor!" dedi. Hz. 'Âişe, "Akşam namazı ve iftar için acele eden kim?" diye sordu. Mesrûk, "Abdullah" diye cevapladı. Hz. 'Âişe ise, "Resûlullah da aynen böyle yapardı." karşılığını verdi.⁶⁸ Aynı haberi nakleden bazı eserlerde diğeri sahâbînin Ebû Mûsa olduğu belirtilmektedir.⁶⁹

Bu naklin de Mesrûk ve Ebû 'Aṭıyye'ye ait özel bir rivâyet olduğu görülmektedir. Sordukları soru, Hz. Peygamber'in en yakını olmasından dolayı, sahâbe fiillerine ilişkin Hz. 'Âişe'den teyit alma mahiyetindedir. Meselenin daha ziyade Hz. Peygamber'in evdeki haline dair oluşu dikkat çekmektedir. Bu alanda Hz. 'Âişe şüphesiz ki en büyük otoritedir.

c. Mesrûk: Hz. 'Âişe, "فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ"⁷⁰ âyetini okuduğu zaman "Allahım bol bol lütfedip bizi nimetlendir ve bizi semûm azabından (ilıklere işleyen cehennem ateşinden) koru. Muhakkak ki sen Berr ve Rahîm'sin" diyerek dua etti. "Bu duayı namazda mı yapmıştı?" diye sorulan suâl üzerine (Mesrûk'un öğrencisi) A'meş, "Evet" karşılığını vermiştir.⁷¹

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/267; 28/113, 117; 44/209; Buhârî, "Ashâbu'n-Nebî", 29; "Mevâkîtu's-Salâ", 31.

⁶⁵ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, "Ebvâbî's-Salâ", 221; Abdürrezzak es-San'ânî, *Musannef*, 2/429; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/132.

⁶⁶ Buhârî, "Ebvâbu Mâ Câe fi's-Sehv", 7.

⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/133.

⁶⁸ Müslim, "Sıyâm", 50; Ebû Dâvud, "Sıyâm", 20; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 2/217.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/258; Tirmizî, "Sıyâm", 13; Nesâî, "Sıyâm", 23.

⁷⁰ et-Tûr 52/27.

⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/25; Beyhakî, *Şu'abu'l-İman*, 3/436. Kaynaklarda bu rivâyetin, Mesrûk zikredilmeksizin onun öğrencisi Ebu'd-Duhâ'ya istinaden yapıldığı da görülmektedir. Bk. Abdürrezzak es-San'ânî, *Musannef*, 2/451; Ebû Nu'aym, *Hilye*, 2/48.

d. Mesrûk: Hz. 'Âişe'den Hz. Peygamber'in (s.a.s.) amelini sordum. "Ona en sevimli olan amel devamlı olan ameldi" dedi. "Peki (gece) hangi vakitte kalkardı?" diye sorduğumda ise bana "Horozun öttüğünü duyduğu zaman kalkardı" şeklinde cevap verdi.⁷²

e. Hz. 'Âişe: "Ramazan ayının son on günü gelince, Resûlullah (s.a.s.) geceleri ibadetle ihyâ eder, eşlerinden uzak durur (dört elle ibadete sarılır), ailesini de uyandırır." ⁷³ Mesrûk'un Hz. 'Âişe'den rivâyet ettiği bu haberin başka râvîler tarafından da nakledildiği görülmektedir.⁷⁴

3.5. Fıkhî Konulardaki Diğer Rivâyeler

a. Mesrûk: Hz. 'Âişe'ye giderek ona, "Ey müminlerin annesi! Kendisi Mısır'da oturan bir adam (kesilmesi için) Ka'be'ye kurban gönderiyor ve kurban olarak gönderdiği devenin (kurban olduğu belli olsun diye) gerdanlıkla süslenmesini istiyor. Hac yapan insanlar ihramdan çıkana kadar da kendisi (Mısır'da) ihramlı kalıyor." dedim. Hemen ardından, perde arkasındaki⁷⁵ Hz. 'Âişe'nin (taaccüb ederek) ellerini birbirine vurduğunu işittim. Şöyle dedi: "Andolsun ki ben de Resûlullah'ın (s.a.s.) kurbanının gerdanlığını eğirmiştim. O, kurbanını Ka'be'ye göndermişti, insanlar geri dönene kadar da kendisine (normal zamanlarda) helal olan hiçbir şeyi haram kılıp kaçınmamıştı."⁷⁶

'Abdullah b. Abbâs ve 'Abdullah b. Ömer gibi sahâbîlerden yapılan rivâyete göre; bir kimse Ka'be'de kesilmek üzere kurban gönderirse, kurbanı kesilene kadar kendisi de bulunduğu yerde tıpkı ihramlıymış gibi hac yasaklarına tabi olur denilmiştir. Hz. 'Âişe'nin söz konusu görüşe bu şekilde karşı çıktığı ve reddettiği belirtilmektedir.⁷⁷

⁷² Buhârî, "Teheccüd", 7; Müslim, "Salâtu'l-Müsâfirîn", 131; Nesâî, "Kıyâmu'l-Leyl", 8.

⁷³ İbn Mâce, "Sıyâm", 57; Nesâî, "Kıyâmu'l-Leyl", 17; Ayrıca bk. Abdürrezzak es-San'ânî, *Musannef*, 4/253; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/250; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/159; Ebû Dâvud, "Salât", 316.

⁷⁴ Bk. Abdürrezzak es-San'ânî, *Musannef*, 4/253; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/327.

⁷⁵ Âyetin emri gereği mahrem akrabaları dışındaki kimselerin Hz. 'Âişe ile perde arkasından muhatap oldukları bilinmektedir. el-Ahzâb 33/53: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَاطِرِينَ إِنَاءً وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْسِبِينَ لِحَدِيثِ إِنْ ذَلِكَ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا زُجُجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا : Ey iman edenler! Bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını da gözetmeksizin, Peygamber'in evlerine girmeyin! Lâkin davet edildiğiniz zaman girin; yemeği yediğinizde de bemen dağılın ve lafa (söhbete) dalmayın. Çünkü bu bareketiniz Peygamber'e eziyet vermekte, fakat o (size bunu söylemekten) hayâ etmektedir. Allah ise hakı söylemekten çekinmez. Onlardan (Peygamber'in hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temiz bir tutumdur. Sizin Allah'ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâblamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu (nun vebâli) Allah katında çok büyüktür."

⁷⁶ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/20; 41/428; 42/371; Buhârî, "Edâhi", 15; Müslim, "Hacc", 370; Dârimî, "Menâsik", 86.

⁷⁷ Bk. Ebû'l-Hasan Ali b. Halef İbn Battâl, *Şerhu Sabîhi'l-Buhârî*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 9/208; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Kastalânî el-Mısırî, *İrşâdu's-sarî li-şerhi Sabîhi'l-Buhârî*, (Mısır: Matbaatu'l-Kübra el-Emîriyye, 1906), 8/308-309.

b. Mesrûk Ramazan ayının başlangıcındaki yevmü’ş-şek ile ilgili bir hatırasını şöyle anlatır: “Müminlerin annesi Hz. ‘Âişe’yi ziyârete gittik. Hizmetini görenlere, ‘Oğullarıma bal şerbeti yapın. Onu tadın eğer tadı yerinde değilse balını ziyadeleştirin. Ben oruçlu olmasam bizzat tadardım’ dedi. Ona, ‘Ey müminlerin annesi biz oruçluyuz’ dedik. ‘Bu ne orucu?’ diye sordu. Biz de ‘Bugün oruç tuttuk, şayet Ramazan ise zaten farz oruç, değilse nafîle olur diye düşündük.’ dedik. Bize, ‘Oruç herkesin tuttuğu gün başlar, herkesin iftar edip bayram yaptığı gün biter, kurban da herkesin kestiği gün kesilir. Ben bu ayın (Şaban) tamamını oruçlu geçirmeye niyet etmişim sonu Ramazan’a denk geldiği için oruçluyum’ (yani şüphelendiğim için değil) dedi.”⁷⁸

Bazı kaynaklarda Mesrûk’un “Ben oruçluyum” dediği, Hz. ‘Âişe’nin “Ayı (Ramazan) öne mi çektin?” sorusu üzerine de “Şa’bân ayının hepsini oruçlu geçirdim ve sonu bugüne denk geldi.” şeklinde cevap verdiği nakledilmektedir. Diyalogun sonunda Hz. ‘Âişe’nin, “يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُفَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا ‘الله’ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ” âyeti indirildi.”⁷⁹ dediği nakledilmiştir.

c. Mesrûk: Hz. ‘Âişe’nin yanına arefe günü ziyarete gittim. Bana, “Sen oruç musun?” dedi. “Hayır” diye cevapladım. (Bazı rivâyetlerde: “Arefe günü Hz. ‘Âişe’nin yanına gittim ve oradakilere ‘Susuzluğumu giderin.’ dedim.”) Bunun üzerine hizmetçisine, “Ey câriye, ona sevîk⁸⁰ karıştır ve iyice tatlandır (tatlı yap)” diye seslendi. Hz. ‘Âişe daha sonra “Eğer ben oruçlu olmasaydım bizzat tadar kontrol ederdim.” dedi. Ben, “Beni oruç tutmaktan alıkoyan, bugünü nahr günü (kurban bayramı) zannetmem (şüphelenmem) oldu (yoksa ben de oruç tutardım).”; (Bazı rivâyetlerde: “Bugünün nahr günü [kurban bayramı] olmasından korktum.”) dedim. Bana, “Kurban bayramının ilk günü, bütün insanların kurban kestiği; Ramazan bayramı ise herkesin iftar ettiği gündür.” dedi.⁸¹ Keza başka bir kanaldan gelen haberde Hz. ‘Âişe, “Kurban ancak İmam’ın (halife) ve insanların ekseriyetinin kurban kestiği, Fıtır (Ramazan bayramı) ise İmam’ın ve insanların ekserisinin oruç açıp iftar ettiği gündür.”⁸²;

⁷⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/141.

⁷⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-ersat*, 3/134. Ayrıca bk. Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Babru’l-’ulüm*, (b.y: y.y., ts.), 3/322.

⁸⁰ Buğday, arpa gibi tahılların unundan yapılan bir çeşit şerbet veya tatlı (Bk. Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzak Ebu’l-Feyz Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arâs*, (Beyrut: Dâru’l-Hidâye, ts.), 25/480. (“Sevîk”in farklı rivâyetlerde hem “yeme” hem de “içme” fiiliyle kullanıldığı görülmektedir).

⁸¹ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün’im eş-Şiblî (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2001), 4/422; Tahâvî, *Şerhu Müşkîl*, 1/314; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Mahmûd Abdülkadir ‘Atâ, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 8/574.

⁸² Abdürrezzak es-San’ânî, *Musannef*, 4/157; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Ersat*, 7/44; Beyhakî, *Şu’abu’l-îman*, 5/316.

“Sen Resûlullah’ın (s.a.s.) arefe günü tutulan orucu bin gün oruç tutmaya denk saydığını duymadın mı?”⁸³ demiştir.

Yukarıda zikredilen her iki rivâyetin de Mesrûk’tan gelen özel birer nakil olduğu görülmektedir. İki rivâyetin esasen aynı rivâyet olup lafızların değişikliğe uğramış olduğu da muhtemeldir ancak bu durum çıkarılması gereken sonuca zarar vermemektedir. Neticede bayram günlerinin tayininde belirleyici unsurun ümmetin genel kanaati olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Hz. ‘Âişe’nin misafirlerine gösterdiği özen ve ikram, onlara verdiği değer açısından câlib-i dikkattir. Arefe gününde ziyarete gitmeleri de Hz. ‘Âişe’nin her hac dönemi Mekke’de bulunup, çadırında misafir kabul ettiğine ve onların suallerine cevap verdiği dâir tarihi bilgilerle uyumludur.

d. Ebu’d-Duhâ Müslim: Mesrûk’a “Hz. ‘Âişe ferâize vâkif ve hâkim miydi” diye sorulduğunda şöyle cevaplamıştır: “Nefsimi kudret elinde tutan Allah’a yemin olsun ki evet. Ant olsun ki ben Resûlullah’ın (s.a.s.) en yaşlı ve büyük sahâbilerini ferâiz hakkında ona soru sorarken gördüm.”⁸⁴

Bu nakil de sadece Mesrûk’tan yapılmış olan özel aktarımlardan biridir. Sorunun Mesrûk’a sorulması onun Hz. ‘Âişe’yi her yönüyle tanıyan nadir bir şahsiyet olduğunu; verdiği cevap ise onun huzurunda uzun gözlemler yaptığını göstermektedir.

3.6. Tefsirle İlgili Rivâyetler

a. Mesrûk: Hz. ‘Âişe’ye, “أَتَى فَاوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ”⁸⁵ ayetlerinde ne kastedildiğini sordum. “Bahsedilen Cibril’dir. Hz. Peygamber’e (s.a.s.) bazı adamlar suretinde gelirdi, bahsi geçen seferde ise kendi aslî suretinde gelmiş, semanın ufkunu kaplamıştı.” dedi. “Ey Ebû ‘Âişe (Mesrûk), kim Muhammed’in (s.a.s.) Rabbini gördüğünü iddia ederse Allah’a en büyük iftirayı yapmış olur” dedi. Ben yaslanmış haldeydim, hemen doğrulup oturdum ve “Ey müminlerin annesi! Bana müsaade et ve beni acele ettirme. Sen Allah’ın وَلَقَدْ رَأَاهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ”⁸⁶ ve وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزْلَةً أُخْرَى”⁸⁵ buyurduğuna ne dersin?” diye sordum. Ben bunu Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ilk soran kişiyim. O, Cibril’di (as)” dedi. Onu bir defasında, yaratılmış olduğu asli sûret üzere gördü. Bir defasında da semadan yeryüzüne inerken,

⁸³ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Ersat*, 7/44; Beyhakî, *Şu’abu’l-İman*, 5/316.

⁸⁴ Ebû Abdurrahman Abdullah İbnü’l-Mübârek el-Mervezî, *ez-Zühûd ve’r-rekâik*, thk. Habîburrahman el-A’zamî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, trz), 1/382; İbn Sa’d, *Tabakât*, 2/286; Dârimî, “Ferâiz”, 1 (2901); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/239; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 23/181; el-Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek alâ’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir ‘Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 4:12.

⁸⁵ en-Necm 53/13: “Andolsun ki onu (Cebrail’i) bir başka inişte daha görmüştü.”

⁸⁶ et-Tekvîr 81/23: “Andolsun ki onu (Cebrail’i) apaçık ufukta görmüştü.”

hilkatinin azametiyle sema ve arz arasını kapladığı halde onu görmüştü. Hz. ‘Âişe delil olarak “وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ”⁸⁷, “لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ”⁸⁸ gibi âyetleri de okuyarak görüşünü teyit etmiştir.⁸⁹

Bu son derece önemli konudaki rivâyetlerin neredeyse tamamı Mesrûk’tan nakledilmiş; onun öğrencileri vasıtasıyla yayılmıştır.⁹⁰ Bize ulaşan nakiller arasında Hz. ‘Âişe’nin yeğeni Kâsım’dan da kısaca “O Rabbini gördü.” demenin iftirâ olduğunu ve görülenin Cibrîl olduğunu ifade eden rivâyet bulunmaktadır.⁹¹

Abdürrezzâk bu hadîsi üstadı Ma‘mer b. Râşid el-Ezdî’ye hatırlatınca onun, “‘Âişe bize göre İbn Abbâs’tan daha bilgili değildir.” dediğini nakletmiştir.⁹² Nitekim İbn Abbâs, Enes b. Mâlik, Ebû Zerr gibi zâtlar Hz. Peygamber’dan Rabbini gördüğünü rivâyet eden kimselerdir.⁹³ Örneğin İbn Abbâs’ın “مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى” âyetine binâen, “Muhammed Rabbini kalbiyle iki defa gördü.” dediği mervîdir.⁹⁴ Yine “Muhammed Rabbini iki defa gördü”⁹⁵ ifadesi ve “Şanı yüce Rabbimi gördüm.”⁹⁶ şeklindeki merfû hadîs İbn Abbâs’tan rivâyet edilmiştir. Mesrûk’un hocası olan ‘Abdullah b. Mes’ûd’a göre de Necm sûresinin 9. âyetinden itibaren zamirlerle bahsedilen Cebrâil’dir (as).⁹⁷

b. Mesrûk: Hz. ‘Âişe’ye, “Ey müminlerin annesi, Allah’ın ‘يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ’⁹⁸ kavli hakkında ne dersin? O gün insanlar nerede olacaklar?” diye sordum. Bana, “Ben bunu Resûlullah’a (s.a.s.) soranların ilkiyim. Resûlullah’tan sormuştum da O, ‘Sırat’ın üzerinde olacaklar’ demişti” dedi.⁹⁹

⁸⁷ En‘âm 6/103.

⁸⁸ eş-Şûrâ 42/51.

⁸⁹ Bk. Buhârî, “Bed‘ü’l-Halk”, 7; “Tevhîd”, 4; Müslim, “İman”, 287, 289; Tirmizî, “Tefsiru’l-Kur‘ân”, 7; Müslim, “İman”, 290; Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 22/504-505, 511; Beyhakî, *el-Esmâu ve’s-sıfat*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, (Cidde: Mektebetü’s-Sevâdî, 1993.), 2/351.

⁹⁰ Bize ulaşan nakiller arasında Hz. ‘Âişe’nin yeğeni Kâsım’dan da kısaca “O Rabbini gördü.” demenin iftirâ olduğunu ve görülenin Cibrîl olduğunu ifade eden rivâyet bulunmaktadır. Bk. Buhârî, “Bed‘ü’l-Halk”, 7.

⁹¹ Buhârî, “Bed‘ü’l-Halk”, 7.

⁹² Abdürrezzak es-San‘ânî, *Tefsîr*, 3/251.

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Huzeyme, *Kitâbu’t-tevhîd*, thk. Abdülaziz b. İbrahim eş-Şehvân (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1994), 2/561.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/425.

⁹⁵ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur‘ân”, 53.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4. 351.

⁹⁷ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/411; 7/31, 404; Müslim, “İman”, 280; Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 22/511-512.

⁹⁸ İbrâhîm, 14/48: “Arzın başka bir yerle, semavatın da başka göklerle değiştirildiği; (insanların da) Vâbid ve Kabhâr olan Allah’ın hüzarına çıktıkları gün (Allah zalimlerin cezasını verecektir).”

⁹⁹ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/79; Müslim, “Sıfatu’l-Kıyâme”, 29; İbn Mâce, “Zühd”, 33; Tirmizî, “Tefsiru’l-Kur‘ân”, 15; Dârimî, “Rikâk”, 88.

Çeşitli rivâyetlerde bu soruyu Hasan, Ebû Seleme, ‘Amir eş-Şa‘bî gibi zevâtın sorduğu da menkuldür¹⁰⁰ ancak nakillerin kahir ekseriyeti (özellikle kütüb-i tis‘a’dakiler) Mesrûk kanalıyla gelmektedir.

c. Mesrûk: Hz. ‘Âişe’nin yanına girdim, huzurunda a‘mâ bir adam vardı. Ona ağaç kavunu (turunç) kesiyor ve bal ile beraber yediriyordu. Ben ona, “Ey Müminlerin annesi bu kim?” diye sordum. O da “Bu İbn Ümmi Mektûm’dur. Resûlullah’ın (s.a.s.) yanında ‘Utbe ve Şeybe varken o da gelmiş ve bunun üzerine ‘عَبَسَ وَتَوَلَّى’ (sûresi) inmişti. Âyette ‘أَنْ جَاءَهُ’¹⁰¹ denilerek anlatılan kişi İbn Ümmi Mektûm’dur.” dedi.¹⁰²

Bu nakil de Mesrûk’un hatırası olduğu için sadece ondan mervîdir.¹⁰³ el-Hâkim’in *Müstedrek*’inde aynı rivâyet Hz. ‘Âişe’den Şa‘bî ve Müslim b. Subeyh’e istinaden iki ayrı rivâyet olarak nakledilmişse de¹⁰⁴ bu zâtlar Mesrûk’un öğrencileri olduğu için ondan aldıkları anlaşılmaktadır. Metinde ortak ifade olan “دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ” cümlesindeki tekil fiil kipi de Hz. ‘Âişe’nin huzuruna hep beraber gitmediklerini teyit eder bir unsur görünümündedir.

Hz. ‘Âişe huzurunda bulunan zâtı Mesrûk’a tanıtırken aynı zamanda bir tefsir bilgisi de vermektedir. Rivâyetin lafzı, Hz. ‘Âişe’nin İbn Ümmi Mektûm’a bizzat yedirdiği şeklinde anlaşılmaya müsaittir ancak gelenlerle perde gerisinden görüştüğü için bunu bizzat değil de bir yardımcı ile yaptırdığı yahut kendi elleriyle kestiği ancak hizmetçisi tarafından yedirildiği de düşünülebilir.

d. Mesrûk: Hz. ‘Âişe’nin yanına girdim, Hassân b. Sâbit de oradaydı. Ona yazdığı beyitleri okuyarak özür diler bir tarzda¹⁰⁵ iltifat ediyordu. Ben Hz. ‘Âişe’ye, “Ey Müminlerin

¹⁰⁰ Bk. Abdullah İbnü’l-Mübârek, *eş-Zühed*, 478; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/226, 351.

¹⁰¹ ‘Abese 80/1-2.

¹⁰² Bk. Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-ensat*, 9/155; Beyhakî, *Şu‘abu’l-İman*, 10/477; Ebû Nu‘aym, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, thk. Mustafa Hızır Dönmez et-Türkî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 1/269; 2/710.

¹⁰³ Aynı rivâyet Hz. ‘Âişe’den Şa‘bî ve Müslim b. Subeyh’e istinaden iki ayrı rivâyet olarak nakledilmişse de bu zâtlar Mesrûk’un öğrencileri olduğu için ondan aldıkları anlaşılmaktadır. Metinde ortak ifade olan “دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ” cümlesi de Hz. ‘Âişe’nin huzuruna hep beraber gitmediklerini teyit eder bir unsurdur. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/735.

¹⁰⁴ Bk. el-Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek alâ’s-Sahîbayn*, thk. Mustafa Abdülkadir ‘Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 3/735.

¹⁰⁵ Hassân b. Sâbit’in “İfk” hadisesine adı karışan dört kişi arasında yer aldığı ve bundan dolayı kendisine kırbaç cezası verildiği rivayet edilmektedir. Onun en büyük başarılarından biri de 9 (630) yılında, Müslümanların elindeki esirlerini kurtarmak ve saygınlıkta Müslümanlarla boy ölçüşmek için hatip ve şairleriyle birlikte yetmiş seksen kişilik bir heyetle Medine’ye gelen Temîmoğulları’na karşı söylediği şiirleriyle onları mağlûp edip müslüman olmalarını sağlamasıdır. Hz. Peygamber’in (sas) vefatı sırasında artık iyice yaşlanmış olan Hassân’ın yıldızı da sönmeye yüz tutmuş ve bundan sonra bir nevi inzivâ hayatı yaşamaya başlamıştır. Detaylı bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/399-402.

annesini niye yanınıza girmesine izin verdiniz? Bu, hakkında Allah'ın ‘ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ¹⁰⁶ buyurduğu kimse değil mi?’ (“Bu adamı çağırıyorsun, huzuruna giriyor, oysa Allah onun hakkında ‘ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ ’ âyetini indirmemiş miydi?” “Ne yapıyorsunuz? Allah âyette ne demişti?”) dedim. Hz. ‘Âişe, (söz konusu âyeti kastederek) “Onun büyük bir azapta olduğunu görmüyor musun? Hangi azap körlükten daha büyük ve şiddetli olabilir? Gerçek şu ki O (kâfırların hicivlerine karşı), Resûlullah'ı savunuyordu!” dedi.¹⁰⁷

Bu rivâyet de Mesrûk'un Hz. ‘Âişe’yle özel bir hatırası olup kaynaklarda onun nakli olarak zikredilmiştir. Hz. ‘Âişe’nin bu zâtın gözlerini kaybetmesini âyette geçen azap ile yorumlaması oldukça ilginçtir. Ayrıca Mesrûk'un onun niçin huzura kabul edildiğini sorması da hem düşüncesini açıkça ifade edebildiğini hem de Hz. ‘Âişe ile samimi muhabbetini ve karşılıklı hürmetini gösteren karineler niteliğindedir. Nihayet Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hatırı için vefâ gösterip kendisiyle ilgili durumu gözardı etmesi, kuşkusuz ki Hz. ‘Âişe’nin nezâket ve üstün ahlâkının göstergesidir.

3.7. Hadîs Tenkidi ve Şerhi İle İlgili Rivâyetler

a. Mesrûk: Ben ve Ebû ‘Atıyye ‘Âişe’nin yanına gidip ona, “Ey Müminlerin annesi! ‘Ebû Abdurrahman (İbn Mes‘ûd), *Kim Allah'a kavuşmak isterse, Allah da ona kavuşmak ister; kim de Allah'a kavuşmayı kerih görürse Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz*” demişti. Hangimiz ölümden hoşlanabiliriz ki?!” diye sorduk. Hz. ‘Âişe: “Allah, İbn Ümmi Abd’e rahmet eylesin, hadîsin başını söylemiş, siz de ona sonunu sormamışsınız!” dedi ve ardından hadîsi şu şekilde itmâm etti: “Allah bir kul için hayır dilerse, ölümünden bir yıl önce ona bir melek gönderir. Onu (günahlardan) alıkoyar ve (hayırlı işlere) muvaffak kılar, nihayet o, en hayırlı zamanında ölür. İnsanlar da ‘Filan kişi en hayırlı zamanında öldü’ der. Eceli gelip de kendisi için (ahirette) hazırlanan mükâfatı görünce, ruhu bir an önce bedeninden çıkmak ister. İşte o anda Allah'a kavuşmayı ister, Allah da ona kavuşmak ister. Yine Allah bir kul için bunun gayrısını dilerse, ölümünden bir sene önce ona bir şeytan gönderir. (Bu şeytan) onu azdırıp (iyiliklerden) alıkoyar. Nihayet o da en kötü zamanında ölür. Bu sefer insanlar, ‘Filan kişi en şerli zamanında

¹⁰⁶ en-Nûr 24/11: “ إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ : O iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir gurubtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın; aksine o sizin için hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın karşılığı vardır. Onlardan (başı çekerek) o günahın büyüğünü işleyen kişi içinse büyük bir azap vardır.”

¹⁰⁷ Bk. Ebû Abdullah b. Saîd b. Mesrûk Süfyan es-Sevrî, *Tefsîru Süfyan es-Sevrî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983), 221-222; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/275; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/118. Ayrıca bk. Buhârî, “Meğâzî”, 36; “Tefsîru'l-Kur'ân”, 226; Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”,155; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/404; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 23/136.

öldü' der. Ona da ecel gelip, kendisi için ahirette hazırlanmış olan azabı görünce ruhu bedeninden çıkmaktan ikrah ettiği için kendini çekmeye çalışır. İşte o zaman Allah'a kavuşmak istemediği için Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."¹⁰⁸

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) mervî olup bugün elimizde bulunan bazı hadislerin Hz. 'Âişe'nin verdiği cevapla aynı minvalde olduğu görülmektedir. Nitekim Hz. 'Âişe ve diğer bazı sahâbîler de Hz. Peygamber'e aynı soruyu sormuştur.¹⁰⁹ Bu rivâyetten Mesrûk ve Ebû 'Aıyye'nin bunlardan haberdar olmadığı anlaşılmaktadır.

b. Mesrûk: Hz. 'Âişe'nin yanında, namaz kılanın önünden köpek, eşek ve kadın geçerse namazını kat'etmiş olur diye konuşuldu. Hz. 'Âişe, "Siz bizi köpeklere ve eşeklere mi benzettiniz?! Allah'a yemin olsun ki ben onunla kible arasında döşegimde uzanırken, Resûlullah'ın (s.a.s.) namaz kıldığını gördüm. Hatta bir ihtiyacım hasıl oldu, kalkıp oturmayı ve Resûlullah'a rahatsızlık vermeyi hoş görmeyerek ayaklarının yanından (dışarı) sıvıştıverdim."¹¹⁰

'Urve b. Zübeyr ve Esved gibi râvîler de Hz. 'Âişe'den bu minvâlde rivâyetler yapmıştır.¹¹¹ Mesrûk'tan yapılan naklin hem Buhârî hem de Müslim'de geçmesi sağlamlığını teyit eden bir unsurdur.

Bu başlık altında zikredilen her iki rivâyet de anlaşılmayan yahut şüpheye düşülen hadislerin Hz. 'Âişe'ye sorulduğunu; onun çeşitli tashih ve açıklamalarda bulunduğunu göstermektedir.

Sonuç

Tâbî'ünün büyüklerinden ve Kûfe Tefsir Okulu'nun önde gelen öğrencilerinden olan Mesrûk'un ilim ve gönül dünyasında Hz. 'Âişe'nin çok önemli bir yeri vardır. Kezâ Hz. 'Âişe'nin de ona muhabbet ve hürmetinin olduğu anlaşılmaktadır. Zira o, Hz. 'Âişe'nin "Ümmü'l-müminîn" sıfatı karşısında bir oğul mesâbesindeyse de ondan yaklaşık yirmi yaş kadar büyük, zühd ve takvâsı ile meşhur bir ilim tâlibidir. Onun Hz. 'Âişe'den yaptığı

¹⁰⁸ Abdullah İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, 346. Ayrıca bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 196.

¹⁰⁹ Sa'd b. Hişâm → Hz. 'Âişe: Resûlullah (sas) "Kim Allah'a kavuşmak isterse, Allah da ona kavuşmak ister; kim de Allah'a kavuşmayı kerih görürse Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz." buyurdu. Ben, "Ey Allah'ın Nebîsi bu ölümden hoşlanmamak mı? Ölümden hiçbirimiz hoşlanmayız!" dedim. "Öyle değil! Fakat mümin Allah'ın rahmeti, rızası ve cennetiyle müjdelendiği zaman Allah'a kavuşmak ister; Allah da ona kavuşmak ister. Kâfir ise Allah'ın azabından ve gazabından haberdar edildiği zaman Allah'a kavuşmak istemez; Allah da ona kavuşmak istemez." Buyurdu. Bk. Müslim, "ez-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l-İstiğfar", 15. Ayrıca bk. Buhârî, "Rikâk", 41; Müslim, "ez-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l-İstiğfar", 17; İbn Mâce, "Zühd", 31.

¹¹⁰ Buhârî, "Salât", 103; Müslim, "Salât", 270.

¹¹¹ Müslim, "Salât", 269, 271.

rivâyetler; hem metin içerikleriyle hem de söz konusu metinlerin nasıl bir ortamda ve ne şekilde vücut bulduğunu betimleyen satır arası bilgilerle bir Hoca-Öğrenci portresini gözler önüne sermektedir. Hz. ‘Âişe, ‘Abdullah b. Mes‘ûd’dan sonra Mesrûk’un en çok istifade ettiği hocası, üstâzesidir. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.s.) özel hayatı ve ev içindeki hallerine dâir ondan aldığı çoğu bilgi konusunda İbn Mes‘ûd’un tartışılmaz ilmî birikiminin kifâyet etmeyeceği açıktır. Sahâbe fillerine ilişkin bazı meselelerde Hz. ‘Âişe’den teyit alma mahiyetinde sorulan sorular da onun Hz. Peygamber’in (s.a.s.) evdeki haline herkesten daha fazla muttali oluşuyla ilgilidir. Zaten ezvâc-ı tâhirâtın ümmet için önemi ve değeri de en çok bu mümeyyiz vasıftan kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede Mesrûk’un ömrünü daha çok Kûfe ve çevresinde geçirdiği düşünüldüğünde; Medîne’de yaşayan Hz. ‘Âişe’den bu kadar farklı konularda ve çok sayıda rivâyeti yapmasını, onun ilme olan aşkı ve azmi ile açıklamak mümkündür. Sadece örnek olarak incelediğimiz rivâyetlerde bile Hz. ‘Âişe’nin huzuruna bazen yalnız bazen Ebû ‘Atıyye ve Esved gibi ilim ehli tâbiilerle birlikte, bazen de bir grubun içinde olarak defalarca çıktığı anlaşılmaktadır. Rivâyetlerin çok farklı konulara ilişkin oluşu da bunların farklı zamanlardaki görüşmelerde konuşulduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum tâbi‘ûn âlimlerinin kendi aralarında ilmî müzâkereler yaptıklarına; bir meseleyi beraberce öğrenmek yahut ihtilafı durumları çözüme kavuşturmak için konunun otoritesi olan sahâbîlere müracaat ettiklerine işarettir. Basra’ya ve Şam’a ilmî yolculuklar yaptığı belirtilen Mesrûk’un Medîne’ye de bu niyetle seferler yapmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca hac mevsimlerinde de Hz. ‘Âişe’yi çadırında ziyaret edip yine çeşitli konularla ilgili suâller sorduğu anlaşılmaktadır. Rivâyetlerden Hz. ‘Âişe’nin fayda mülâhaza ettiği bazı bilgileri, sorulmamış olsa dahi, çeşitli vesilelerle Mesrûk’a verdiği hissedilmektedir. Görüşmeler esnasında Hz. ‘Âişe’nin misafirleriyle perde arkasından muhatap olduğu bilinmektedir. Mezkûr rivâyetlerde bunun aksini gösterecek doğrudan yahut dolaylı net bir bilgi bulunmamaktadır.

Normal vakitlerde Hz. ‘Âişe’nin Medîne’deki hânesinin; hac seyahatlerinde ise çadırının herkese açık bir mektep ve ilim merkezi vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır. Elbette ki çok büyük olmayan bu mekânlara izin ve kabul ile; muhtemelen kalabalık zamanlarda sıra ile girildiği düşünülebilir. Hz. ‘Âişe’nin çevresinde bulunan yardımcılarının gelen misafirleri karşılayıp uğurladığı ve çeşitli ikramlar yaptığı anlaşılmaktadır. Onun, Mesrûk ve yanındakilere bal şerbeti (veya sevîk) yapılmasını emrettikten sonra “Eğer ben oruçlu olmasaydım bizzat tadar, kontrol ederdim.” şeklindeki iltifatı dikkat çekicidir. Ümmetin ilim

tâlipleri ona en mahrem meseleleri de sormuş; Hz. ‘Âişe ise onların annesi sıfatıyla dînî her konuda onları aydınlatmayı vazife telakki etmiştir. Bir hanım olarak Hz. ‘Âişe’ye erkeklerin bir takım mahrem soruları yöneltebilmeleri önemli bir detaydır. Sorarken tabîi olarak utanmaları ise bunun sıkça rastlanan bir durum olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Neticede Mesrûk bir ilim erbâbı ve sahâbî öğrencisi sıfatıyla Hz. ‘Âişe’den son derece önemli bilgiler alıp kendinden sonraki nesillere aktaran bir şahsiyettir. Bunların önemli bir kısmı sonraki nesillere sadece Mesrûk’tan intikal eden özel hatıralardır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Yüce Allah’ı görmediğini vurgulayan nakil; ikindinin farzından sonraki iki rekât namaz; hac mevsiminde Mekke’ye kurban gönderenin, bulunduğu yerde hac yasaklarına uyup uymayacağı gibi meseleler; yanlış yahut eksik anlaşılan hadislerdeki tashih ve şerhler; bunların yanı sıra kendisine çeşitli vesilelerle yahut doğrudan aktarıldığı anlaşılan hatıralar Mesrûk’un yeni nesillere tevârüs eden ilmî birikime Hz. ‘Âişe vasıtasıyla yaptığı son derece önemli katkılardır. Hz. ‘Âişe’nin namazında yaptığı duaya şahitlik edecek kadar yakın bir mevkide olan Mesrûk’un, onun yanında çeşitli gözlemler yapmaya yetecek kadar uzun zaman geçirdiği anlaşılmaktadır. O, sadece öğrendiklerini ve yaptığı gözlemleri aktarmakla kalmamış, öğrendiklerini bizzat kendi hayatında son nefesine kadar uygulamıştır.

Birçoğu Hz. Peygamber’e, daha büyük yekûnu ashâb-ı kirâma ulaşan binlerce hatta on binlerce rivâyet; bilgi, değerlendirme, açıklama ve tashih, bugün elimizdeyse -ki bunlara kıyasen zaman içinde zâyi olup bize intikal etmeyen bilgiler de hesaba katılmalıdır- bunu hicrî ilk asrın, her ilim tâlibine açık medreselerine; tabiri yerindeyse “informel” okullarına, bu okulların gönüllü muallim ve talebelerine borçluyuz. Kutlu öğretmenler ilmi emanet etmiş, bahtiyâr öğrenciler ise emanete bihakkın riâyette bulunmuştur. Bu okulların en müstesnâlarından biri müminlerin annesi Hz. ‘Âişe’nin okuludur; onun en güzide öğrencilerinden biri ise Mesrûk b. el-Ecda’dır.

Kaynakça

'Abdullah İbnü'l-Mübârek, Ebû Abdurrahman el-Mervezî. *eş-Zühûd ve'r-rekâik*. Thk. Habîburrahman el-A'zamî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Abdürrezzak es-San'ânî, İbn Hümmam Ebû Bekir el-Himyerî el-Yemânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî. 11 cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.

Âcûrrî, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyn b. 'Abdullah el-Bağdâdî. *eş-Şerîa*. Thk. 'Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Dümeycî. 5 cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1999.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh İbn Muhammed b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî. *Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût/Âdil Mürşid vd. 45 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasan Nûreddin el-Herevî. *Şerhu's-Şifâ*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Half. *et-Ta'dîl ve't-tecrîb*. Thk. Ebû Lübâbe Hüseyin. 3 cilt. Riyad: Dâru'l-Livâ, 1986.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Husrevcirdî el-Horasânî. *Şu'abu'l-iman*. Thk. Abdülâlî Abdülhamîd Hâmîd. 14 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Husrevcirdî el-Horasânî. *es-Sünenü'l-keübrâ*. Thk. Mahmûd Abdülkadir 'Atâ. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Husrevcirdî el-Horasânî. *el-Esmâu ve's-sifât*. Thk. 'Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî. 2 cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993.

Bozkurt, Üsame. *Mesruk b. el-Ecda' ve Hadisçiliği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
(<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>)

Bozkurt, Üsame. "Tâbiîn Âlimi Mesrûk b. el-Ecda'nın Hadis İlmine Katkısı ve Rivayetlerine Dair Verilerin Değerlendirilmesi". *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. Ed. Kadri Budak/Sabri Ege. 4/29-45. İstanbul: İLEM, 2017.

Buhârî, Ebû 'Abdullah İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *Sahibu'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır. 9 cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2002.

Buhârî, Ebû 'Abdullah İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebü*. Thk. Muhammed Abdülmüid Hân. 8 cilt. Haydarâbad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmanîyye, ts.

Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahman b. Fadl b. Behrâm b. Abdüssamed. *Sünenü Dârimî*. Thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî. 4 cilt. Suûdî Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.

Ebu'l-Abbâs el-Asamm/İsmâil es-Saffâr. *Mecmû'*. Thk. Nebîl Sa'duddîn Cerrâr. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2004.

Ebû Bekir ed-Dîneverî, Ahmed b. Mervân. *el-Müccâlesetu ve cevâbiru'l-İlm*. Thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Süleyman. 10 cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998.

Ebû Nu‘aym Ahmed b. ‘Abdullah b. Ahmed el-İsbahânî. *Hilyetü'l-envliya ve tabakâtu'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî/Dâru'l-Fikr/Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409/1989.

Ebû Nu‘aym Ahmed b. ‘Abdullah b. Ahmed el-İsbahânî. *Müsnedü Ebî Hanîfe*. Thk. Nazar Muhammed el-Firyâbî. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1994.

Ebû Nu‘aym Ahmed b. ‘Abdullah b. Ahmed el-İsbahânî. *et-Tıbbu'n-Nebevî*. Thk. Mustafa Hızır Dönmez et-Türkî. 2 cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsnî el-Mûsilî. *Müsned*. Thk. Hüseyin Selim Esed. 13 cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.

Elmalı, Hüseyin. “Hassân b. Sâbit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Efendioğlu, Mehmet. “Sahâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 491-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Fayda, Mustafa. “Âişe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Gördük, Yunus Emre. “Tabi‘ûn Döneminde Önemli Bir Müfessir: Mesrûk b. el-Ecda‘ (Biyografik Bir İnceleme)”. *Marife* 18/1 (Yaz 2018): 193-213.

Hâkim en-Neysâbüri. *el-Müstedrek alâ's-Sahîbayn*. Thk. Mustafa Abdülkadir ‘Atâ. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.

İbnü'l-‘A'râbî, Ebû Saîd. *Mu'cemu İbni'l-‘A'râbî*. Thk. Abdülmuhsin b. İbrâhim b. Ahmed el-Hüseyinî. Suûdi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan. *Târîhu Dımaşk*. Thk. ‘Amr b. Ğarâme el-Umrevî. 80 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan. *Kitâbu'l-erbaîn*. Thk. Muhammed Mutî‘ el-Hâfız. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1985.

İbn Battâl, Ebû'l Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik. *Şerhu Sahîb-i Buhârî*. Thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 10 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekir ‘Abdullah b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muhtadrîn*. Thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.

İbn Ebî Şeybe, Ebû bekir ‘Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman. *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-ebâdîs ve'l-âsâr*. Thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Thk. Ali Mahmud Muavvid-Adil Ahmed Abdülmevcud. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

İbnü'l-Esîr el-Cezerî, Mecdüddîn Ebu's-Saâdet el-Mubârek b. Muhammed. *Câmi'u'l-'usûl fî ebâdîsi'r-Resûl*. Thk. Abdülkadir el-Arnâvût. 12 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1969-1972.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihabüddin Ahmed. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî. *Sabîhu İbn Hibbân*. Thk. Şuayb el-Arnâvût. 18 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak es-Sülemî. *Sabîhu İbn-i Huzeyme*. Thk. Muahmmmed Mustafa el-'A'zamî. 2 cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1424/2003.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak es-Sülemî. *Kitâbu't-tevâid*. Thk. Abdülaziz b. İbrahim eş-Şehvân. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1994.

İbn Mâce, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 2 cilt. Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.

İbn Râhûye, Ebû Yakub İshâk b. İbrahim b. Mahled b. İbrahim el-Hanzalî. *Müsnedu İshâk b. Râhûye*. Thk. Abdülgafur b. Abdülhak el-Belûşî. 5 cilt. Medine: Mektebetü'l-İman, 1991.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâşimî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

İbnü's-Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *Kitâbu'l-elfâz*. Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirûn, 1988.

Kastalânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Mısırî. *İrşâdu's-sarî li-şerhi Sabîhi'l-Buhârî*. 10 cilt. Mısır: Matbaatu'l-Kübra el-Emîriyye, 1906.

Mâlik b. Enes. *Muvatta (Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî rivâyeti)*. Thk. Abdülvehhab Abdüllatif. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Ma'Mer b. Ebî 'Amr Râşid el-Ezdî. *el-Câmi'* (Abdürrezzak'ın *el-Musannef*'inin 10 ve 11. cildi olarak neşredilmiştir.). Thk. Habîburrahman el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *Sabîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Mizzî, Cemalüddin Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman. *Tebzîbü'l-kemal fî esmâi'r-ricâl*. Thk. Beşşar 'Avvâd Ma'rûf. 35 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. Thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 9 cilt. Halep: Mektebu'l-Matbûâtü'l-İslâmîyye, 1986.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Hasan Abdülmün'im eş-Şiblî. 10 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.

Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Tebzîbu'l-esmâi ve'l-luğât*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Babru'l-'ulûm*. 3 cilt. b.y: y.y., ts.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr. *ed-Dürri'l-mensûr*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Süfyan es-Sevrî, Ebû 'Abdullah b. Saîd b. Mesrûk. *Tefsîru Süfyan es-Sevrî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub. *el-Mu'cemu'l-kebir*. Thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefi. 25 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub. *el-Mu'cemu'l-evsat*. 10 cilt. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub. *ed-Duâ*. Thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Misrî. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr/Muhammed Seyyid Câdu'l-Hakk. 5 cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1414/1994.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa es-Sevre. *el-Câmiu's-Sahîb (Sünenü Tirmizî)*. 5 cilt. Mısır: Şirketü'l Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1975.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzak Ebu'l-Feyz Murtazâ. *Tâcu'l-arûs*. 40 cilt. Beyrut: Dâru'l-Hidâye, ts.

Zehebî, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâfu an hakâiki ğavâmidî't-Tenzîl*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, 1407/1985.

Zeyla'î, Cemâlüddîn Ebû Muhammed 'Abdullah. *Tabri'ü'l-ebâdîs ve'l-âsâri'l-vâki'ati fî tefsîri'l-Keşşâf*. thk. 'Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd. 4 cilt. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414/1993.

Elektronik Kaynak

<https://www.google.com.tr/maps/>